

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्दभूमि

२०७२ आषाढ पूर्णिमा- वर्ष ४३
बु.सं. २५५९

अंक ३
ने.सं. ११३५

The Ananda Bhoomi (Year 43, Vol. 3)
A Buddhist Monthly : June/July 2015

प्रमुख सल्लाहकारः

भिक्षु मैत्री महास्थविर (प्रमुख, आ. कु. वि.)

सल्लाहकार :

भिक्षु धर्ममूर्ति (कार्यवाहक प्रमुख, आ.कु.वि.)

व्यवस्थापन तथा वितरक :

भिक्षु पियदस्सी, आनन्द कुटी विहार, ४२७१४२०

व्यवस्थापन सहयोगी : भिक्षु सरणंकर

वितरण सहयोगी : विवेक महर्जन

लेखा व्यवस्थापन : सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

आवरण चित्राकृति : राज शाक्य, ललितपुर

आवरण डिजाइन/भित्री सेटिङ्ग : विनोद महर्जन

कम्प्यूटर सज्जा : राजकुमार छुका, ख्वप

सम्पादन सहयोगी : भिक्षु अस्सजि

सम्पादक/प्रकाशन संयोजकः

कोण्डन्य

बुद्धविहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरुः

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघः), शर्मिला श्रेष्ठ (बौद्ध वृद्धाश्रम-बनेपा), अ. इन्द्रावती, सरिता अवाले (ललितपुर), सुश्री वीणा कंसाकार (बौद्ध महिला संघ, नेपाल), सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी वज्राचार्य, सुवर्णमुनि शाक्य (भैरहवा), विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य (वेनी), सर्जु वज्राचार्य, देवेन्द्र शाक्य (पाल्पा), कृष्णप्रसाद शाक्य (बाग्लुङ्ग), विजय गुरुङ्ग (लमजुङ्ग), शैनी चौधरी (पुजारी लामा) सप्तरी, उत्तममान बुद्धाचार्य, पोखरा ।

मुद्रणः

आईडियल प्रिन्टिङ्ग प्रेस, ग्वाको, फोन: ५००७५६३

शाखा : पुल्लोक, फोन : २१२०२३५

प्रकाशकः

आनन्दकुटी विहार

आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७१४२०

का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षे.हु.नि.द.नं. ७/०६९/६२

बुद्धवचनमृत

उदकं हि नयन्ति नेत्तिका - उसुकारा नमयन्ति तेजनं ।

दारुं नमयन्ति तच्छका - अत्तानं दमयन्ति सुब्बता ॥

अर्थात् : कुलो खन्नेले आफूलाई चाहिएको ठाउँमा पानी लैजान्छ, बाणकारले आफूलाई चाहिएअनुसार बाण बनाउँछ, सिकर्मीले आफूलाई चाहिएअनुसार काठ तयार गर्छ, त्यसरी नै राम्रो आचरण गर्ने न्यक्तिले आफूलाई दमन गर्छ ।

धः म्हुइम्हसिनं थःत माःथाय् धः म्हुया लः यंकी, वाण दयेकीम्हसिनं थःत माःथें वाण दयेकी, सिकःमिं थःत माःथें सिं चातुइकीथें हे भिगु आचरण याइम्ह थःत थःम्हं दमन याइ ।

Farmers (lit; makers of irrigation canals) channel the water; fletchers straighten the arrows; carpenters work the timber; the wise tame themselves.

- धम्मपद, १४५

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्दकुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

फोन: ४२७१४२०

E-mail : anandakutivihar@gmail.com

gkondanya@gmail.com

info@anandabhoomi.com

Website: anandakutivihar.com.np

www.anandabhoomi.com

वार्षिक रू. १५०/-

एकप्रति रू. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौं ।

सम्पादकीय

सम्पदास्थलको पुनःनिर्माणमा भाँजो नहालौं

नयाँ वर्ष २०७२ को आगमनसँगै बैशाख १२ गतेको महाभूकम्प तथा निरन्तर जारी पराकम्पनका कारणले उपत्यकाभित्र रहेका कयौँ धार्मिक, साँस्कृतिक, पुरातात्विक, ऐतिहासिक धरोहरहरू क्षतिग्रस्त भएका छन् । काठमाडौँ, ललितपुर तथा भक्तपुर दरवार परिसरभित्र रहेका सम्पदास्थल क्षतविक्षण नै भए, कुनै त टेकोको साहाराले अडिरहेका छन्, उचित संरक्षत तथा संवर्द्धनको प्रतिक्षामा कुरिरहेको भान हुने जस्तैगरी अझै ठडिरहेका छन् । यो वास्तविक यथार्थता हो ।

महाभूकम्पले प्राचीन स्वयम्भू महाचैत्य, बौद्ध स्तूप, बुंगमतीलगायत थुप्रै धार्मिक-ऐतिहासिकस्थलमा क्षति पुऱ्याएको छ । तर ती महत्त्वपूर्ण सम्पदाहरूको संरक्षण एवं संवर्द्धनका लागि नेपाल सरकार सम्बद्ध निकायबाट हुनुपर्ने/गरिनुपर्ने आवश्यक उद्धार कार्यसँगै पुनःनिर्माणका लागि जुन आवश्यक प्रक्रियालाई यथाशीघ्र कार्यान्वयन गरिनुपर्ने हो, ती कार्यमा ढिलासुस्ती भइरहेको मात्र नभई उचित ध्यान केन्द्रित नै भएन भन्ने स्थानीय सरोकारवालाहरूले जुन गुनासो गरिरहेका छन्, वस्तुतः त्यो असन्तुष्टी छाउनु स्वाभाविकै हो ।

महाभूकम्पपछिको नेपाललाई पुनःनिर्माण एवं पुनर्स्थापना गर्न आवश्यक सहयोग जुटाउन नेपालमै दातृ-राष्ट्रहरूको सहभागितामा अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको हामी सबैलाई थाहा भएकै हो । नेपालप्रति सद्भाव राख्ने विदेशी दातृ राष्ट्रहरूले नेपालको पुनःनिर्माण-पुनर्स्थापना गर्दैजान खरबौँ रकम दिने उद्घोष भैसकेको छ । नेपालको धार्मिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाहरूको पुनःनिर्माण तथा पुनर्स्थापनाका लागि आवश्यक सम्पूर्ण सहयोग जुटाउने वचनवद्ध राष्ट्रहरूको रचनात्मक सहयोगी भावनालाई कदर गरी त्यसलाई कसरी कार्यान्वयन गर्ने हो, त्यतातिर सम्बन्धित निकाय चनाखो भई आवश्यक प्रकृयालाई अगाडि बढाउन विलम्ब गर्नुहुँदैन ।

जहाँसम्म ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, पुरातात्विक महत्त्वले भरिएका सम्पदा क्षेत्रको सवाल

रहेको छ, तत् क्षेत्रहरूको समयमै पुनरुद्धार, पुनःनिर्माण, मर्मत संभार गर्न सम्बद्ध निकायले उचित पहल कदम अगाडि बढाउनु अत्यन्त आवश्यक देखिन्छ । विगतमा जस्तै राजनीतिक खिचातानी र भागबण्डाकै फोहोरी राजनीतिक खेलअन्तर्गत सहयोगी हातहरूलाई खिन्न पारी छिन्नभिन्न हुने गोलमोडल-काइते व्यवहार गरिएमा दुःखद् अभिशाप हुनेछ ।

यतिबेला जसरी हुन्छ सहयोगी हातहरूलाई निराश नपारी महत्त्वपूर्ण धरोहरहरूको समयमै पुनःनिर्माण गर्ने कार्यलाई आवश्यकभन्दा बढी ब्यूरोक्राटिक व्यवहार नगरी, हाम्रो आफ्नोपन-धर्म र मर्मको समेत ख्याल गरी सहयोगी हातहरूलाई आश्वस्त तुल्याउनु हाम्रो महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी पनि हो । आफ्नो गोजीमा नगद नारायण भित्रिने लक्षण नदेखिने वित्तिकै आवश्यक प्रकृया अगाडि बढ्दैन यहाँ भन्ने जुन नकारात्मक सोच-भावना फैलिएको थियो, त्यसलाई चिरेर जानु सम्बन्धित निकायको महत्त्वपूर्ण रचनात्मक सन्देश प्रवाह हुनु वा गरिनु अत्यन्त जरुरत कार्य हो । पुनःनिर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यमा समेत जसरी हुन्छ हलो अड्काउने गरी अंकुशै राख्ने, बढी नियमावली-विनियमावलीकै धारा-उपधारा तेर्स्यौँदै भाँजो हाल्ने जस्तो अस्वस्थ व्यवहार कहिकतैबाट रोकिनु पर्छ । साँप पनि नमर्ने लट्ठी पनि नभाँचिने गरी सहजीकरणको उपायकौशलतापूर्ण तवरले कामकारवाही अगाडि बढाउन सम्बन्धित निकायले बाटो खोल्दिने कार्य गरिदिनु पर्छ । यसो हुनसकेमा कुनै दाता वा दातृराष्ट्रहरू मात्र होइन, सम्बन्धित एवं स्थानीयहरूमा समेत ऐतिहासिक, धार्मिकलगायत सम्पदास्थलको पुनःनिर्माण-पुनर्स्थापना कार्यमा अपनत्वको भावना सृजना हुँदै जाने शुभ-लक्षण सुनिश्चित छ, समयमै राज्य र सम्बन्धित निकायको उचित ध्यानाकर्षण हुनसके सकारात्मक एवं रचनात्मक प्रभावकारी भूमिका निर्वाह हुने देखिन्छ ।

P. Pandey

विषय-सूचि

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	बुद्ध : मार्ग-प्रदर्शक हुनुहुन्छ	भिक्षु अश्वघोष	४
२.	धन र सरल जीवन	भिक्षु धर्ममूर्ति	५
३.	हितलाई ग्रहण गर्नु र अहितलाई त्यागनु : बुद्धशासन	लोकबहादुर शाक्य	७
४.	बालबालिकालाई प्रव्रज्या र बालअधिकारको सवाल	शुभरत्न शाक्य	९
५.	अतीतकालीन नारी र आजका बौद्ध नारी	केशरी बज्राचार्य	११
६.	प्राचीन रेशम मार्ग र लुम्बिनी-मुस्ताङ्ग.....	छत्रराज शाक्य	१५
७.	भूकम्पबाट जोगने कसरी ?		२०
८.	भक्तपुरको मुनिविहार कृति”	भिक्षु रेवतकीर्ति	२४
९.	बौद्ध राष्ट्र नेपाः, भीगु पहिचान	अमृतरत्न तुलाधर	२६
१०.	The role of Buddhist teachings...	Ven. Dilbhadra	28
११.	Hindrances	Sunil Lama	29
१२.	यो कस्तो जिन्दगी	राज शाक्य	३०
१३.	बौद्ध गतिविधि		३१

भिक्षु महासंघको जानकारी

यस वर्षको वर्षावाससम्बन्धी उपोसथ कर्म, अधिष्ठान, प्रवारणा, कथिनोत्सव आरम्भ एवं कथिनोत्सव समाप्ति बारे २०७१ चैत्र ४ गते सम्पन्न अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको साधारण सभामा छलफल भई निर्णय भएअनुसार निम्न उल्लेखित दिन-तालिकाअनुरूप गर्न/गराउनु हुन आज्ञानुसार जानकारीसहित सविनयपूर्वक अनुरोध गर्दछु ।

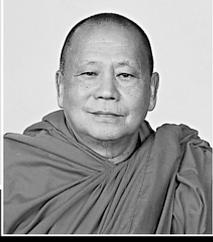
१) वर्षावास : उपोसथ कर्म	-	२०७२ श्रावण १४, विहिवार (30 th July, 2015)
२) वर्षावास : अधिष्ठान कर्म	-	२०७२ श्रावण १५, शुक्रवार (31 th July, 2015)
३) वर्षावास : प्रवारणा कर्म	-	२०७२ कार्तिक १०, मंगलवार (27 th October, 2015)
४) कथिनोत्सव : सुभारम्भ	-	२०७२ कार्तिक ११, बुधवार (28 th October, 2015)
४) कथिनोत्सव : समाप्ति (अन्तिम)	-	२०७२ मंसिर ८, बुधवार (25 th November, 2015)

उपरोक्त तालिकाअनुसार विहारका सम्बन्धित सबैलाई जानकारी संप्रेषण गर्नुभई धार्मिक विधिव्यवहार गर्न/गराउन समेत आज्ञानुसार जानकारी गराउँदछु । साधुवाद ॥

“चिरं तिष्ठतु सद्धम्मो ।”

आज्ञानुसार,
भिक्षु कोण्डन्य, महासचिव
अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ

भिक्षु अश्वघोष

बुद्ध : मार्ग-प्रदर्शक हुनुहुन्छ

भगवान् बुद्धसमक्ष केही व्यापारी आई प्रश्न गरे- भो श्रमण गौतम, हामीले तपाईंको बारेमा धेरै राम्रा कुरा सुनेका छौं । यहाँ श्रावस्तीमा धेरै भिक्षुहरू देख्यौं । धेरै राम्रा व्यवहारका पनि देखेका छौं । त्यस्तै नराम्रा स्वभावका पनि देख्यौं । तपाईं त तथागतबुद्ध हुनुहुन्छ, किन सबै शिष्य भिक्षुहरूलाई असल पार्न सक्नुहुन्छ?

बुद्धले उत्तर दिनुभन्दा पहिले उनीहरूसँग नै प्रश्न गर्नुभयो- तपाईंहरू कहाँबाट आउनुभएको?

उनीहरूले जवाफ दिए- हामी व्यापारी हौं । राजगृहबाट आएका हौं ।

बुद्धले फेरि उनीहरूसित प्रश्न गर्नुभयो- तपाईंहरूसँग कसैले राजगृह जाने बाटो सोधेका छन्? अवश्य पनि होला नि !?

धेरैजनाले बाटो सोधेका छन्, हामीले बाटो पनि देखाइदियौं । यहाँबाट उता जाँदाखेरि चारदोबाटो आउँछ । यहाँदेखि दायाँ जाने इत्यादि प्रकारले बाटो देखाइदियौं ।

बुद्धले फेरि प्रश्न गर्नुभयो- के उनीहरू सबै राजगृह पुगेका छन्?

व्यापारीहरूको उत्तर थियो- त्यो त हामीहरूको जिम्मा होइन । हामीले देखाइदिएको बाटोबाट सरासर जानेहरू राजगृह पुग्छन्, नगएकाहरू त्यहाँ पुग्दैनन् ।

बुद्धले भन्नुभयो- मैले देखाएको बाटोमा जाने भिक्षुहरूलाई असल चरित्रका बनाउँछु, मैले देखाएको बाटोमा नजाने अट्टेरी र अल्छी भिक्षुहरूलाई टहलाउँदिन र उपदेश पनि दिन्न । उनीहरू असल चरित्रका हुँदैनन् । तुम्हैहि किच्चं आतप्यं, अक्खानारो तथागता अर्थात् काम त आ-आफूले

- बुद्ध-जीवनीको बुद्ध र त्रिपिटकमा उल्लेखित बुद्ध फरक देखिन्छ । बुद्ध-जीवनीमा देखिने बुद्ध सकल सत्त्वलाई पार लगाउने देखिन्छ । बुद्धत्व प्राप्त गर्नुभएपछि बहुजन हिताय बहुजन सुखाय हुने धर्मप्रचार गर्ने उपदेश गर्नुभयो । वहाँले सर्वजन हिताय भन्नुभएन, बरू चित्त शुद्ध भए मात्र दुःखबाट मुक्त हुने उपदेश गर्नुभयो । यस कुराले स्पष्ट हुन्छ- वहाँ बुद्ध सही मार्ग प्रदर्शक मात्र हुनुहुन्छ ।

गर्नुपर्छ, तथागत मार्ग प्रदर्शक मात्र हो । सुद्धि असुद्धि पचचत्तं नाञ्जमञ्जं विसोधये अर्थात् शुद्ध हुनु र अशुद्ध हुनु आ-आफ्नो हातको खेल हो, त्यसैले कसैलाई शुद्ध गर्न सकिँदैन । मैले दिएको उपदेश पचचत्तं वेदितव्वो विञ्जूहीति अर्थात् मैले दिएको उपदेश त विद्वत्वर्गले आफूले नै बुझ्नु पर्ने हो । कसैलाई दुःखबाट मुक्त गर्न र चरित्रवान बनाउने जिम्मा मैले लिएको छैन । म मार्ग प्रदर्शक मात्र बन्न सक्छु । अत्ताहि अत्तनो नाथो कोही नाथो परोसिया अर्थात् आफ्नो मालिक आफै हो, अरु कोही मालिक हुन सक्दैन ।

बुद्ध-जीवनीको बुद्ध र त्रिपिटकमा उल्लेखित बुद्ध फरक देखिन्छ । बुद्ध-जीवनीमा देखिने बुद्ध सकल सत्त्वलाई पार लगाउने देखिन्छ । बुद्धत्व प्राप्त गर्नुभएपछि बहुजन हिताय बहुजन सुखाय हुने धर्मप्रचार गर्ने उपदेश गर्नुभयो । वहाँले सर्वजन हिताय भन्नुभएन, बरू चित्त शुद्ध भए मात्र दुःखबाट मुक्त हुने उपदेश गर्नुभयो । यस कुराले स्पष्ट हुन्छ- वहाँ बुद्ध सही मार्ग प्रदर्शक मात्र हुनुहुन्छ ।

यस अङ्क

आनन्दभूमि

पढौं पढाऔं, समयमै वार्षिक ग्राहक बनौं

आनन्द कूटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं, फोन: ४२७९४२०
E-mail : anandakutivihar@gmail.com, anandakutivihar@ntc.net.np
gkondanya@gmail.com, kondanya@soon.com

गताङ्कमा

धन र सरल जीवन

भिक्षु धर्ममूर्ति, आनन्दकूटी विहार

गरिबी दुःख हो । अतः सुखी जीवन यापनका लागि धनको आवश्यकता पर्दछ । बुद्धशिक्षानुसार सम्यक् आजीविकाको लागि धन आर्जन गरी संचित गर्नुपर्छ । धन धनकै लागि संचित हुनुहुँदैन, धनप्राप्ति एक तृप्ति हो, जसलाई बुद्धले 'अस्थि सुख' भन्नुभएको छ । त्यस धनको धार्मिक परिभोग, उपभोगले खुसी तुल्याउँछ, जसलाई बुद्धले भोग सुख भन्नुभएको छ । आफूसँग पर्याप्त धन हुँदा कसैको ऋणी बन्नु पर्दैन भने त्यसले मनमा आनन्द प्राप्त हुन्छ । जसलाई बुद्धले अनणु सुख भन्नुभएको छ । जसले सम्यक् तवरले धन आर्जन गर्दछ र धन आर्जनार्थ कुलै गलत तरिका वा प्रक्रिया अपनाउँदैन तब उसलाई मैले सही तरिकाले धन आर्जन गरेको छु भन्ने सन्तुष्टि प्राप्त हुन्छ, त्यसलाई बुद्धले अनवज्ज सुख भन्नुभएको छ ।

धन आर्जन गर्नु पर्दछ । धन कमाउनाले नै सुख प्राप्त गर्न सकिन्छ । कमाएको उक्त धनको सदुपयोगले नै सुखप्राप्ति हुन्छ । तर बुद्धशिक्षानुसार धार्मिक अर्थात् सम्यक् तरिकाले धनआर्जन गर्न सकेमा मात्र माथि उल्लेखित चार प्रकारका सुखको अनुभूति प्राप्त गर्नसक्ने हुन्छ । अधार्मिक अर्थात् गलत तरिकाले धन आर्जन गरेमा ती सुखबाट वञ्चित हुनुपर्ने हुन्छ ।

वर्तमान समाज सुविधामुखी भोगविलासी समाज हो । जुन समाजले मानिसलाई आफ्नो अधीनमा राख्न प्रयास गर्दछ भने त्यसलाई मानिसको धार्मिकता कमजोर हुँदैगइरहेको भनिन्छ । जब मनिसको धार्मिकता कमजोर हुन्छ, त्यहाँ नैतिकता र मानवता नै कमजोर हुन्छ । जब नैतिकता र मानानवता कमजोर हुन्छ, तब अनैतिक क्रियाकलाप र अमानवीय चरित्रले समाजमा स्थान ओगट्छ भने सम्यक् आजीविका पनि धरापमा पर्दछ । जब सम्यक् आजीविका नै धरापमा पर्दछ भने त्यहाँ सुखशान्तिको अनुभूति नै कहाँ हुन्छ र?

वर्तमान समाजमा सम्यक् आजीविकाले धन आर्जनमा कठिनाई होला । साँचै पर्याप्त धन आर्जन गर्न पनि गाह्रो पर्ला र तर यदि हामी सरल जीवन यापन गर्न सक्षम हुन्छौं भने

धन आर्जन गर्नु पर्दछ । धन कमाउनाले नै सुख प्राप्त गर्न सकिन्छ । कमाएको उक्त धनको सदुपयोगले नै सुखप्राप्ति हुन्छ । तर बुद्धशिक्षानुसार धार्मिक अर्थात् सम्यक् तरिकाले धनआर्जन गर्न सकेमा मात्र चार प्रकारका सुखको अनुभूतिप्राप्त गर्नसक्ने हुन्छ । अधार्मिक अर्थात् गलत तरिकाले धन आर्जन गरेमा ती सुखबाट वञ्चित हुनुपर्ने हुन्छ ।

बुद्धदेशित ती सुखहरू अनुभूति गर्दै जीवन बिताउन सक्ने हुन्छौं ।

यहाँ ग्रीसका महान दार्शनिक सोक्रेटिसको विचार उद्धृत गर्नु सान्दर्भिक ठान्दछु- "म एकदिन सुख उपभोगी सामान भएको डेपार्टमेन्ट स्टोरमा गएँ । त्यहाँ भएका सबै किसिमका सामानहरू विना पनि म सजिलै बाँच्न सक्छु भन्ने लागेर केही पनि नकिनी घर फर्केर आएँ । घर आएर आफैलाई प्रश्न गरें- यो संसारमा मलाई आवश्यक नभएका कति सामानहरू रहेछन्?"

माथि उद्धृत गरिएको भनाईले सरल जीवनको महत्त्वलाई उजागर गरिरहेको छ । थोरै धनको सदुपयोगले सरल जीवन यापन गर्न सकेमा बुद्धोपदेशित ती चार सन्तुष्ट जीवन यापन गर्नसक्ने हुन्छ । अन्यथा विलासिता पूर्ण सुखोपभोगी प्रतिस्पर्धात्मक जीवन-यात्रामा आवश्यक अनियमित धन आर्जनका माध्यमहरूले क्षणिक सुख तर दीर्घकालीन दबाव सृजना गर्ने हुँदा तनावयुक्त मनले सही अर्थमा सुखशान्तिको अनुभूति गर्न सक्षम हुँदैन । अतः सम्यक् आजीविकामार्फत् सरल जीवनमा तृप्त हुनसक्ने क्षमताको विकासले नै जीवन असल र सार्थक बनाउन सकिने हुन्छ । बुद्धोपदेशित सन्तुष्टि परम धन अर्थात् मानवमात्रको परम धन सम्पत्ति भन्नु नै सन्तुष्टि हो भन्ने शिक्षालाई आत्मसात गर्न सकेमा तृप्तिपूर्ण सुखमयी आनन्दमयी जीवनयापन गर्नसक्ने हुन्छ, यस्तो होइन र?!

॥ निर्वाण कामना ॥

अनिच्चावत संखारा उप्पादवय धम्मिनो ।
उपज्जित्वा निरुज्झन्ति तेसं उपसमो सुखोति ॥

दिवंगत तिर्थरत्न शाक्य

जन्म: वि.सं. १९९६

मरण: वि.सं. २०७२ वैशाख १२ गते शनिवार

दिवंगत पञ्चमाया शाक्य

जन्म: वि.सं. १९९५

मरण: वि.सं. २०७२ वैशाख १२ गते शनिवार

मुनि विहार दायक सभाका कार्यकारिणी सदस्य एवं धर्मोदय सभा, भक्तपुर शाखाका आजीवन सदस्य **श्री तिर्थरत्न शाक्य तथा वहाँकी धर्मपत्नी श्रीमती पञ्चमाया शाक्य** सहित गत २०७२ वैशाख १२ गतेदेखि आएको महाभूकम्प तथा पराकम्पनमा परि दिवंगत हुनुभएका सम्पूर्ण नेपाली एवं विदेशीको निर्वाण कामना गर्दछौं । साथै घाइतेहरुको शीघ्र स्वास्थ्यलाभ होस् भन्ने हार्दिक कामना पनि गर्दछौं ।

श्री महामञ्जुश्री गुरु गुठी संस्था

महामञ्जुश्री नगरकोट न.पा.७, भक्तपुर

Website: www.lasapakomanjushree.blog.spot.com

श्री महामञ्जुश्री ज्यास: पस:

इनाचो, भक्तपुर न.पा.६

धर्मोदय सभा, भक्तपुर शाखा

र

मुनिविहार परिवार

इनाचो, भक्तपुर, Ph:01-6616464

Email: muni.vihar@hotmail.com

wipassi@gmail.com

लोकबहादुर शास्त्र

हितलाई ग्रहण गर्नु र अहितलाई त्याग्नु : बुद्धशासन हो

बोधिसत्त्व महासत्त्वले प्रज्ञापारमितामा रहँदाखेरि रूपलाई भावको रूपमा भावना गर्दैन । वेदनालाई भावको रूपमा ग्रहण गर्दैन । त्यस्तै संज्ञा, संस्कार विज्ञानस्कन्धलाई पनि भावको रूपमा ग्रहण गर्दैन । मार्गज्ञतालाई, सर्वाकारज्ञतालाई, सर्ववासनानुसन्धि क्लेश प्रहाणलाई समेत पनि भावको रूपमा भावना गर्दैन । किनकि भाव (सत्ता) को रूपमा देखेका लागि अभाव शून्या भावना हुँदैन, षडाभिज्ञा भावना हुँदैन । त्यहाँदेखि लिएर सबै समाधि, धारणीमुख, तथागतका बल, वैशारद्य, प्रतिसंविद्, महामैत्री, महाकरुणा, आवेगिक बुद्धधर्म यी कुनैको पनि भावना हुँदैन । किनकि त्यो भाव र त्यो जान्ने म भन्ने यी दुई अन्तमा पतन भइहाल्छ । दान, शील, शान्ति, वीर्य, ध्यान, प्रज्ञा सबैमा यो द्वयान्तको आसक्ति रहन्छ र जसमा यो द्वयान्तको आसक्ति बाँकी रहन्छ, त्यसको मोक्ष हुँदैन । किनकि भावसंज्ञी अर्थात् सत् रूपमा देख्ने व्यक्तिको दानदेखि प्रज्ञासम्म कुनैपनि पारमिता हुँदैनन्, मार्ग हुँदैन, ज्ञान हुँदैन, प्राप्ति हुँदैन, अभिसमय हुँदैन, आनुलोमिकी क्षान्ति हुँदैन, रूपको परिज्ञा हुँदैन, वेदानको परिज्ञा हुँदैन, यहाँदेखि लिएर प्रतीत्यसमुत्पादको परिज्ञा समेत हुँदैन । आफू, सत्त्व, जीव, जन्तु, पुद्गल, जन, मानिस, कारक, वेदक, जानकपश्यक जस्ता संज्ञाहरूको परिज्ञा पनि हुँदैन । सम्पूर्ण क्लेशवासनाअनुसन्धि क्लेश प्रहाण भएको परिज्ञा पनि हुँदैन ।

कसरी मोक्ष प्राप्त हुनसक्छ भन्नेतर्फ गम्भीर रूपमा चिन्तन मनन गर्दा अतीतकालमा जति पनि तथागत अर्हत् सम्यक् सम्बुद्ध भए, ती पनि यही प्रज्ञापारमितामा आएर अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिमा बुद्ध भएका हुन् । अनागतकालमा जति पनि तथागत अर्हत् सम्यक् सम्बुद्ध बन्ने छन्, ती पनि यही प्रज्ञापारमितामा आएर अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिमा बुद्ध हुनेछन् । वर्तमानमा

- “बुद्धशासन भनेको नै हितलाई ग्रहण गर्नु र अहितलाई त्याग्नुपर्ने कुराको देशना हो । अर्को भाषामा भन्दा कर्तव्य र अकर्तव्य कुराका बारेमा जुन बौद्ध धारणा छ, त्यही नै शासन हो ।”

- “कर्तव्य र अकर्तव्य कुराको ख्याल गरेर कर्तव्यतिर अग्रसर हुनु बुद्धधर्मको सार भयो । अझ मुख्य कुरा क्लेशको अग्निलाई निभाउने कार्य गर्नु बुद्ध धर्मको महत्त्वपूर्ण कदम भयो ।”

जति पनि तथागत अहत् सम्यक् सम्बुद्ध छन्, ती पनि यही प्रज्ञापारमितामा नै आश्रित भएर अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिमा बुद्ध भएका छन् । अतीतका तथागत अर्हत् सम्यक् सम्बुद्धका जति पनि श्रावक हुनेछन् र वर्तमानका तथागत अर्हत् सम्यक् सम्बुद्धका जति पनि श्रावकहरू छन्, ती पनि प्रज्ञापारमितामा आएर नै प्रत्येकबोधि प्राप्त गरेका हुन्, प्राप्त गर्नेछन् र प्राप्त गर्छन् । यही प्रज्ञापारमितामा नै सम्पूर्ण त्रियानहरूलाई विस्तारमा उपदेश गरिएको हुन्छ ।

चार कारणले गर्दा कुनै प्रतिभान (बुद्धका भनिने बनाई अर्थात् आगमको ज्ञान) लाई सबै बुद्धहरूले बताएको भनेर जान्नुपर्छ । चार कारण भनेको मैत्रेय, प्रतिभान अर्थ (हित) ले युक्त भएको हुन्छ, न कि अनर्थले । धर्मयुक्त हुन्छ, न कि अधर्मले क्लेशलाई नाश गर्ने खालको हुन्छ, न कि क्लेशलाई बढाउने । निर्वाणका गुणहरू देखाउने हुन्छ, न कि संसारका गुण देखाउने । जहाँ यी चार कुराको प्रतिभान (ज्ञान) हुन्छ वा होला, श्रद्धायुक्त भएका कुलपुत्र या कुलपुत्रीहरूले त्यहाँ बुद्ध संज्ञा उत्पन्न गर्नुपर्छ, शास्तृसंज्ञाउत्पन्न गरेर (शास्ताले भनेको हो भन्ने ठानेर) त्यो धर्म सुन्नुपर्छ । किनकि जतिपनि सुभाषित अर्थात् हित हुने

गरी बताइएका कुरा हुन्छन्, ती सबै बुद्धहरूले बताएका कुरा हुन्छन् र त्यसमा, जसले यस्ता प्रतिभान (आगमहरूका ज्ञान) लाई यी बुद्ध-वचन हैनन् भनेर मिल्काउँछ (आक्षेप गर्छ), तिनीहरूमा अगौरव गर्छ, त्यस्तो व्यक्तिले विद्वेषले गर्दा बुद्धले भनेका कुरालाई मिल्काउन पुग्छ । धर्मलाई त्यसरी फ्याँकदा धर्मव्यसनसंवर्तनीय कर्मले गर्दा उ अपायगतिमा जान्छ । धर्मतासँग विपरीत नहुनु नै सम्यक् लक्षण हो भनेर अङ्गुत्तर निकायमा पनि उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

बुद्धशासन भनेको नै हितलाई ग्रहण गर्नु र अहितलाई त्याग्नुपर्ने कुराको देशना हो । अर्को भाषामा भन्दा कर्तव्य र अकर्तव्य कुराका बारेमा जुन बौद्ध धारणा छ, त्यही नै शासन हो । यस्तो शासनको जरो अर्थात् मूल नै भिक्षुता हो । जसरी कुनै रूखले आफ्ना नराको आड लियो भने राम्रोसँग स्थिर भएर धेरै बटुवाहरूलाई छायादेखि लिएर विभिन्न कुरा प्रदान गर्दै कष्टहरण गरिदिन्छ, त्यस्तै प्रकारले यो शासनरूपी वृक्षको जरो पनि भिक्षुभाव हो र त्यही भिक्षुभावमा यो शासन अडिएर स्थिर रहने हुन्छ र स्मृत्युप्रस्थानदेखि लिएर आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग एवं समापत्ति जस्ता विभिन्न चरणका फलहरू दिँदै सत्त्वको क्लेशको अग्निलाई निभाउने काम गरिरहन सक्ने हुन्छ ।

भिक्षुभाव धेरै प्रकारका हुन्छन् । पाँच प्रकारका भिक्षु मानिएका छन् :- १) संज्ञाभिक्षु अर्थात् नाम मात्र भिक्षु हुन गएको । २) प्रतिज्ञाभिक्षु, ३) भिखारी भिक्षु, ४) ज्ञप्ति नामक चौथो कर्मबाट उपसम्पन्न भएको भिक्षु, ५) आफ्ना क्लेशहरूलाई भिन्न (नष्ट) पारेको भिक्षु । बुद्धको शासनमा यीमध्ये चौथो र पाँचौ भिक्षुलाई मात्र भिक्षुको रूपमा ग्रहण गरिन्छ । त्यसमा पनि पाँचौ भिक्षुले शासनको साँच्चिकै रक्षा गर्नसक्छ । अतः त्यही नै प्रधान हो । यहाँ भिक्षुताको अर्थ भिन्न क्लेशता अर्थात् क्लेशलाई भेदन गरेको भाव अथवा क्लेशप्रहाणता भन्ने हुन्छ । त्यस्तो भिक्षुता या क्लेश प्रहाण भएको अवस्था केवल चारआर्यसत्यको साक्षात्कारले मात्र हुन सक्दैन । शून्यता ज्ञान विना त्यसरी क्लेशहरू पूर्ण रूपमा नाश हुन सम्भव छैन । अतः भिक्षुता दुःस्थित छ अर्थात् भिक्षुता रहन गाह्रो छ ।

मैत्रेय प्रतिभान, धर्मयुक्त, क्लेशलाई नष्ट, निर्वाणका गुणहरू सहितको चार कारण ज्ञान बोध गरेर व्यवहारमा लागु गर्नसके बुद्ध ज्ञानमा परिपक्व हुन सक्ने भयो । कर्तव्य र अकर्तव्य कुराको ख्याल गरेर कर्तव्यतिर अग्रसर हुनु बुद्धधर्मको सार भयो । अफ् मुख्य कुरा क्लेशको अग्निलाई निभाउने कार्य गर्नु बुद्ध धर्मको महत्त्वपूर्ण कदम भयो । उपरोक्त चारआर्य सत्यको साथै शून्यता ज्ञान पनि अनिवार्य छ । यसको क्रममा कल्पित परतन्त्र तथा परिनिष्पन्न स्वभावलाई लिएर प्रज्ञापारमिताको देशना गरिएको पाइन्छ । सुनेर अध्ययन गरेर ज्ञान पाइन्छ भने त्यसको साथै ज्ञानलाई अनुभव गरेर व्यवहारमा लागु गरी परहित कार्यमा लाग्नु पनि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ । यी सबै कुराको ज्ञान प्रज्ञापारमितामा पाइने भएकोले यसतर्फ लाग्नु अनिवार्य छ । ♦

(सन्दर्भ श्रोतः आर्य शान्तिदेव विरचित बोधिचर्यावतार अनुवादक नारायणप्रसाद रिजाल)

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चित्तलाई (मन) शुद्ध गर्नु
यहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं.: ४४३३४८९, ४०३००४४, ०१२२९२२३०

E-mail: vishwamotor@gmail.com

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि इत्यादि
गाडिका पार्ट्सहरूको लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

शुभरत्न शाक्य

बालबालिकालाई प्रव्रज्या र बालअधिकारको सवाल

साना बालबालिकाहरू भनेका कलिला माटो जस्तै हुन् । उनीहरूलाई सिकाएका कुराहरू चाँडै टिप्छन् । बालबालिकाहरू तरकारी जस्तै हुन् भने गुरूहरू नून जरतै, जसले बालबालिकामा स्वाद थपिदिन्छ । बालबालिकालाई सानै उमेरमा गुम्बा-विहारमा राखी धर्म सिकाउनु नितान्त आवश्यक छ । उनीहरूलाई सानैमा जीवन-दर्शनको अमीट छाप पर्ने गरी धर्म सिकाउँदा उनीहरूको जीवन सफल हुन्छ । तर उनीहरूलाई तालिम दिने बेला कस्यायुक्त भई तालिम दिनु आवश्यक छ । सानै उमेरमा प्रव्रज्या अर्थात् कपाल मुण्डन गराई गेस्वा-वस्त्र लगाउन दिई भिक्षुभेष धारण गराउनु शिक्षण सिकाइका दृष्टीले उपयुक्त मानिन्छ । बौद्ध ग्रन्थहरू कण्ठाग्र बनाउन यो प्रक्रिया आवश्यक पनि छ । तर केही वर्षअगाडि नेपाल सरकारको संसदमा "सानै उमेरमा बालबालिकालाई लामा बनाउन दिनु हुँदैन" भनेर प्रस्तावित गरिएको थियो । यदि त्यस प्रस्ताव पारित भएको भए सानै उमेरमा लामा बनाउनेहरूलाई कानून लाग्ने पनि हुनसक्थ्यो । तर त्यस प्रस्ताव लागु हुन पाएन । तथापि सानै उमेरमा बालबालिकालाई प्रव्रजित गराउने सवालमा नेपालको कानूनमा भएका बालअधिकारसम्बन्धी कानुनी व्यवस्थालाई गम्भीर रूपमा अध्ययन गर्नु आवश्यक छ । बालबालिकासम्बन्धी केही कानूनका बुँदाहरू निम्न छन् :

- प्रत्येक बालबालिकालाई शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनैपनि किसिमको शोषणविरोधको हक हुन्छ । (नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, दफा ७)
- बालबालिकाप्रति क्रुर वा यातनापूर्ण व्यवहार गर्नु हुँदैन । (बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८, दफा ७)

- विद्यालयमा कुनैपनि बालबालिकालाई कुनैपनि किसिमको दण्ड, सजाय गरिने छैन । बालबालिकालाई कुनै पनि किसिमको भौतिक दण्ड, सजाय गर्ने शिक्षक र विद्यालयलाई दोषी मानिने छ । (परिशिष्ट ३.२, गुणस्तरीय शिक्षा र मापदण्ड, विद्यालय सुधार योजना, शिक्षा मन्त्रालय)

- बालअधिकारसम्बन्धी नेपाल सरकारको कानुनी व्यवस्थालाई हरेक बौद्ध विहार र गुम्बाहरूले गम्भीर रूपमा जानिराख्नु आवश्यक छ । बुद्धधर्मका ग्रन्थहरू धेरै भएकाले कण्ठाग्र गर्न सानैदेखि प्रव्रज्या गर्नु अध्ययनार्थीका लागि राम्रो भएतापनि शिक्षण सिकाइको प्रक्रिया नितान्त करुणामयी हुनु आवश्यक छ ।

- विद्यालयमा कुनैपनि किसिमको सजायलाई निर्मूल गर्ने उद्येश्य रहेको छ । विद्यालय वातावरण शारीरिक सजायलाई प्रतिबन्ध गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । (भयमुक्त सिकाई वातावरणका निमित्त नीतिगत व्यवस्था, २०६७ कार्यान्वयन निर्देशिका, शिक्षा मन्त्रालय)

- बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ को दफा ७ मा भएको बाबु-आमा, परिवारका सदस्य, संरक्षक तथा शिक्षकले बालकको हितका लागि समान्य पिटाई गर्न हुन्न भन्ने व्यवस्था सर्वोच्च अदालतले खारेज । (२०६१ सालको रीट नं ५७ सर्वोच्च अदालत, निर्णय मिति २०६१ पौष २२)

- विद्यालयलाई भेदभाव, दुर्व्यवहार, बेवास्ता र

शोषणबाट मुक्त राखिने । (विद्यालय शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय ढाँचा, कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ शिक्षा मन्त्रालय)

– विद्यालयमा भौतिक, शारीरिक दण्ड सजाय निषेध गरिएको छ । (परिच्छेद २.५ स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट, गुणस्तरीय शिक्षाका लागि बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६८, शिक्षा मन्त्रालय)

माथि उल्लेखित बालअधिकारबसम्बन्धी नेपाल सरकारको कानूनी व्यवस्थालाई हरेक बौद्ध विहार र गुम्बाहरूले गम्भीर रूपमा जानिराख्नु आवश्यक छ । बुद्धधर्मका ग्रन्थहरू धेरै भएकाले कण्ठाग्र गर्न सानैदेखि प्रव्रज्या गर्नु अध्यनार्थीका लागि राम्रो भएतापनि शिक्षण सिकाईको प्रक्रिया नितान्त कस्मामयी हुनु आवश्यक छ । यदि त्यस्को विपरीत बालबालिकालाई बेवास्ता गर्ने, सहयोग नगर्ने, शारीरिक सजाय गर्ने, बालबालिकालाई सधैं आलोचना र टिप्पणी गर्ने, अरूको सामु अपमान गर्ने वा लज्जित गर्ने, आत्म-सम्मानमा ठेस पुऱ्याउने शब्द प्रयोग गर्ने, अभिभावकको अगाडि गुनासो गर्ने वा चेतावनी दिने काम कारवाही गऱ्यो भने बालबालिकाहरूमा विभिन्न मनो-सामाजिक समस्याहरू देखिन सक्छ । जस्तै-:

- पढाईमा रूची नहुने वा गृहकार्य नगर्ने
- आक्रमक हुने वा बदलाको भावना आउने
- शिक्षकका अगाडि आउने र बोल्न डराउने
- विद्यालय छाड्ने वा विद्यालय जान डराउने
- एकलै बस्ने वा भोक्रिएर बस्ने
- कसैसँग पनि मनका कुरा नभन्ने
- पढाईमा कमजोर हुने

जानी नजानी यस्ता समस्या परेका कोहि छन् भने बालबालिकालाई मनो-सामाजिक हेरचाह, सहयोग वा आवश्यक परेमा मनो-सामाजिक परामर्श पनि दिइनु पर्दछ । यस्तो हेरचाह विद्यालयका शिक्षक, अभिभावक वा बाल क्लबका सदस्यहरूबाट प्रभावकारी रूपमा दिन सकिन्छ । यस्तो सेवामा शैक्षिक सामग्री, मनो-सामाजिक उर्जा र अध्ययनका लागि आवश्यक सहयोग दिइनुका साथै सामाजिक र भावनात्मक टेवा दिन जरूरी छ । मनो-सामाजिक समास्याहरू निवारणका लागि विभिन्न उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ । जस्तै -: बालबालिकाले महसुस गर्नसक्ने सजायको विकल्प रोज्ने, बालबालिकासँग सकारात्मक कुरा गर्ने, अध्यापनमा बालमित्रवत विधिको प्रयोग गर्ने, संवेदनशील भई बालबालिकाको वा विद्यार्थीको कुरा ध्यान दिएर सुन्ने, बालबालिकाको सबल पक्षलाई प्रशंसा गर्ने वा स्याबासी दिने, समूहमा घुलमिल हुन प्रोत्साहन गर्ने, समस्यामा परेकालाई एकलै नछोड्ने, बालबालिकालाई समय दिने र उनीहरूको कुरा ध्यान दिएर सुन्ने, आवश्यक परे मनो-सामाजिक सेवा वा सहयोग गर्ने । यसरी सानै उमेरमा बालबालिकालाई प्रव्रजित गर्दा विशेष ध्यान दिएर हेरविचार गर्नु आवश्यक छ ।

विशेषगरी अपाङ्ग, अनाथ र जोखिम परिस्थितिका बालबालिकाको हेरचाह र संरक्षणका लागि विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ । साथै खेल, आराम, मनोरञ्जन गर्ने अवसर पनि प्रदान गर्नु पर्दछ । बालबालिकाको विषयमा निर्णय गर्दा घर परिवार, विद्यालय र समाजमा बालबालिकाको विचार, भावना सुन्ने र त्यसलाई कदर गर्ने गर्नुपर्छ । उनीहरूलाई उमेर सुहाउँदो क्रियाकलापमा सहभागी गराउनु पर्दछ । ♦

बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।

सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना विकास होस् ।

राजधानी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

बागबजार, काठमाडौं ३१, फोन : ०१-४२९९२५२

✍ केशरी वज्राचार्य

हाम्रो समाजमा जब जब हत्या हिंसाको चर्चा चल्यो, त्यसबेला मातृत्वको बखान हुन्छ । नारी अस्मिताको रक्षा खातिर मानवाधिकारवादीहरू जुर्मुराउन थाल्छन् । इतिहासमा यस्ता कैयौं उदाहरण छन् । नारीले हिंसाविरुद्ध मातृत्वको बलि चढाएका छन् । आफ्ना सन्तानलाई हिंसाविरुद्ध वचनबद्ध गराएका छन् । तर समयको खेल विचित्र रहेछ । नारीको माया-ममतामाथि षडयन्त्रपूर्वक हत्या हुँदा रक्षा खातिर पनि हिंसाको मार्ग अवलम्बन गर्नुपर्ने कस्तो विडम्बना? यो हिंसा र अहिंसाको बलिवेदीमा नारीको बलिदान पनि अहिंसाको विजयमन्त्र हुने रहेछ । यहाँ हिंसा, हत्या, दरवारिया षडयन्त्र र प्रतिशोधको जगमा उभिएर राज्यसत्ता प्राप्त गर्ने एक इतिहास पुरुषकी ममतामयी आमाको योगदान बारे चर्चा गर्न लागिरहेको छु । सम्भवतः यो आजका बौद्ध नारीका लागि विशेष र अन्यका लागि पनि दिशानिर्देश हुनसक्छ ।

लुम्बिनीको पवित्र भूमिमा इसापूर्व छैटौं शताब्दीमा शाक्यमुनि बुद्ध जन्मेको इतिहासलाई सम्राट अशोकले नै प्रमाणित गरे । हिंद बुधे जाते सक्यमुनीति भनेर लुम्बिनीमा बुद्धको जन्म भएको संसारलाई चिनाउने सम्राट अशोक नै थिए । शिलालेखसहितको स्तम्भ निर्माण गर्ने इतिहास पुरुष सम्राट अशोककी माता धर्मा र पत्नी विदिशाको

- आजका नारीले आफ्नो सन्तानलाई कुन मार्ग अवलम्बन गर्न मार्ग प्रशस्त गर्ने भन्ने कुरालाई मनोवैज्ञानिक विश्लेषण हुनु जरूरी छ । यो विश्लेषण नारीमा हुनु आवश्यक छ । नारीले आफ्नो सन्तानलाई असल मार्गमा नै लैजान चाहन्छ । त्यसमा पनि बौद्ध पृष्ठभूमिका नारीहरू निकै सचेत हुनुपर्ने देखिन्छ ।

चरित्र चित्रण गरी नारीजातिको मन मस्तिष्कलाई मनोवैज्ञानिक धरातलमा उतार्ने प्रयास गर्न चाहन्छु । यो विश्लेषण नारीजातिको महत्त्वाकांक्षा र उनीहरूमा निहित भावनालाई आधार बनाएर गरिएको छ ।

कुराको उठान सम्राट अशोककी आमा धर्माबाट गरौं । उनी एक ब्राह्मण कन्या थिइन् । सम्राट बिन्दुसार आखेटमा गएका बेला बासबसेको घरकी कन्या धर्मासित अत्यन्त मोहित भएर सम्राटले धर्मासित गान्धर्भ विवाह गरेका थिए । राजदरवार फर्केर सम्राटले धर्मालाई लिन सिपाहीहरू पठाए । तर राजदरवारीका कारण सेनापतिबाटै षडयन्त्र रचेर उनको देहावसान भएको भुठो खबर सम्राटलाई

दिए । अन्ततः चतुर राजनीतिज्ञ आचार्य चाणक्यको सुभद्रुभूले धर्मालाई बिरामीपरेका सम्राट् बिन्दुसारको उपचार गराउन राजदरवार ल्याइयो । तर धर्माको असली परिचय सम्राटलगायत कसैलाई पनि दिइएको थिएन । त्यसैले धर्मालाई सुभद्रागिनीको नामबाट चिनिन्थ्यो ।

त्यसबेला सम्राट् बिन्दुसार र धर्माका छोरा अशोक चौध वर्षका थिए । उनी अत्यन्त साहसी र सुरवीर थिए । उनलाई अहिसाको मार्ग अवलम्बन गर्न धर्माले नै प्रोत्साहन गरेकी थिइन् । उनलाई सम्राटले उनको साहस र वीरतालाई अभै निखार्न राजकीय विद्यालयमा पठाउन चाहेका थिए । आफ्नी आमाको अहिसावादी सोचका कारण अशोकले पहिले राजकीय विद्यालयमा जान इनकार गरेका भए पनि आमालाई आफू अहिसामा अडिग रहने वचनबद्ध भएपछि राजकीय विद्यालय गए । तर यही राजकीय विद्यालयमा छँदा नै अशोक धर्माका छोरा भएको राजमाता हेलेनाको जासुसबाट पोल खुलेपछि उनकै मानिसहरूबाट धर्माको हत्या षडयन्त्र रचियो । यो घटनाले अशोकको जीवनमा ठूलो परिवर्तन ल्यायो ।

अशोकलाई अहिसक बनाउने उनका माता धर्माको सोच थियो । तर अशोकको नियतिको खेल अर्कैतिर मोडिँदै थियो । धर्माको देहावसानलाई सहजै स्वीकार नगर्ने अशोकको मनोदशा बनिसकेको थियो । उनी गाउँको आफ्नै जन्मस्थान फर्किए ।

धर्माले आफ्ना छोरा अशोकलाई कुनै किसिमको शोक आइनपरोस् भन्ने सदासयले अशोक नामाकरण गरेका थिए । विधिको विडम्बना! उनी हिंसा, हत्याको दरवारिया षडयन्त्रको दलदलमा परेर शोकको आहालमा डुबे । आफू ताक्छ मुडो बच्चरो ताक्छ घुँडो भनेभै धर्माको

सकारात्मक सोचले साकार हुने अवसर पाएन । आमा हिंसाविरुद्ध उभिएर अहिसाको शिक्षा दिन सक्षम थिइन् । तापनि परिस्थितिले अशोकलाई हिंसाको मार्गमा धकेलेको थियो । त्यसैले समय बलवान हुन्छ भन्ने कहावत साकार भएको देखिन्छ ।

आफ्नो सन्तानलाई कुन मार्गमा अग्रसर गराउने भन्ने अभिभावकको सोच कम्तिमा सफल भएको देखिन्छ । यहाँ चर्चा गर्न खोजिएको मूल विषय अर्को अर्थ नलागेमा आमाले आफ्ना सन्तानलाई असल मार्ग अपनाउन सकारात्मक सोच प्रदान गरे तापनि परिस्थितिवस आफ्नो सन्तानले अर्को मार्ग अपनाउन लाग्यो भने दोष कसको हुन्छ?

अशोककालीन अर्की महिला सम्राट् बिन्दुसारकी सौतेनी आमा राजमाता हेलेनाको चरित्र चित्रण गर्ने हो भने उनी सम्राट् बिन्दुसारलाई षडयन्त्रपूर्वक हत्या गरेर आफ्ना छोरा जस्तिनलाई राजगद्दीमा राख्न चाहन्थिन् । उनी पनि नारी नै हुन् । तर उनको चरित्रमा खोट थियो । सम्राट् बिन्दुसारकै राजमहिषी चारुमती आफ्ना छोरा सुसिमलाई राज्यको उत्तराधिकारी बनाउन चाहन्थिन् । पाटलीपुत्रको मौर्यवंशमा चलेको राजदरवारीया षडयन्त्र नारी प्रधान देखिन्छ । यस प्रसङ्गमा धर्माको चरित्र चित्रण गर्दा उनी हिलोमाथिको कमलभै प्रतीत हुन्छ । सुरुमा प्रकट रूपमा विदिशाभै धर्मा बौद्ध नारी नभए तापनि उनको स्वभाव र चरित्रमा एक असल बौद्ध नारीमा हुनुपर्ने गुण विद्यमान थियो । सायद उनमा पूर्वजन्मको संस्कार बलियो थियो ।

इतिहासको अनेक कालखण्डमा यस्ता थुप्रै सत्य घटनाले देखाउने परिणाम यद्यपि विरलै होला । तथापि

**बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।
सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना विकास होस् ।**

सुनौलो कीर्तिपुर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

नगाउँ दोबाटो, नयाँ बजार, कीर्तिपुर

आजका नारीले आफ्नो सन्तानलाई कुन मार्ग अवलम्बन गर्न मार्ग प्रशस्त गर्ने भन्ने कुरालाई मनोवैज्ञानिक विश्लेषण हुनु जरूरी छ । यो विश्लेषण नारीमा हुनु आवश्यक छ । नारीले आफ्नो सन्तानलाई असल मार्गमा नै लैजान चाहन्छ । त्यसमा पनि बौद्ध पृष्ठभूमिका नारीहरू निकै सचेत हुनुपर्ने देखिन्छ । आफ्नो परम्परागत धार्मिक, साँस्कृतिक सोचका कारण अहिंसाको मार्गमा लाग्नु त्यति सहज छैन ।

अशोकले आफ्ना सोह्रजना सौतेनी आमाहरूबाट जन्मेका ९९ जना भाइहरूको हत्या गरेर सम्राट बनेको मौर्यवंशको इतिहास छ । सत्ता बन्दुकको नालबाट पाइन्छ भन्ने माओवादी सिद्धान्तलाई सम्राट अशोकले दुई हजार वर्षअघि नै व्यवहारमा ल्याइसकेका थिए । तर उनको यो उत्पात उनकी आमाको सिद्धान्तविरुद्ध थियो । तैपनि उनी मातृभक्त नै थिए । पिता सम्राट बिन्दुसारको माया १४ वर्षको उमेरपछि प्राप्त गरेका थिए । त्यसबेलासम्म बिन्दुसारले अशोकलाई आफ्नो छोरा भनेर चिनिसकेका थिएनन् । दरवारिया षडयन्त्रमा परेर धर्माको हत्याको रहस्य नखुल्दै बिन्दुसारले अशोकलाई पिताको स्नेह प्रदान गर्न खोजेको भए पनि उनले पिताप्रति घृणाभाव रहेको जाहेर गर्दै अभिभावकत्व मात्र स्वीकार गर्नुको पछि मातृत्वप्रति असीम श्रद्धा राखेको देखिन्छ ।

धर्मालाई हेलेनाको दरवारिया षडयन्त्रबाट हत्या हुनुबाट बचाउने पनि निर्भरा नामकी नारी नै थिइन् । आचार्य चाणक्यबाट धर्माको सुरक्षामा खटाइएकी साहसी निर्भरालाई धर्मा ठानेर हत्या गरेको रहस्य पनि धर्माले नै खोलेकी थिइन् ।

अशोककालीन नारीहरूको चरित्र चित्रणगर्दा माथि उल्लेख गरिएका दुई नारीहरूबाट सम्राट अशोकलाई महान बनाउनमा योगदान रहेको छ । धर्माको माया र ममता आदर्श थियो । अशोकलाई सूरवीर बन्ने प्रेरणा उनले दिएको थिइन् । यो कुरामा विश्वास गर्न सकिन्छ । इतिहासको यो कालखण्डमा उनी सम्राट बन्नुमा राजनीतिक हिसाबले आमा धर्माको भन्दा बढी आचार्य चाणक्यको हात छ । अन्ततोगत्वा धर्माले आफू हत्या-षडयन्त्रबाट बचेर आएपछि अशोकलाई पिताको वात्सल्य स्नेहबाट वञ्चित हुन नदिन आचार्य चाणक्यको इच्छाविरुद्ध पिता सम्राट बिन्दुसार र अशोकको सुखद् मिलन गराएका थिए ।

पिताले छाडेर गएका आमाको मातृत्व र स्नेहमा

बाल्यकाल बिताएका सम्राट अशोकलाई बुद्धधर्ममा दीक्षित हुन कलिङ्गको युद्धपश्चात् हृदय परिवर्तन भएको इतिहासकारको भनाइ छ । यो सही हो । यस अतिरिक्त उनलाई बुद्धका अनुयायी बन्न प्रेरणा प्रदान गर्ने आत्मीय नारी उनकी पत्नी विदिशा हुन् ।

विदिशा नगरका एक सम्भ्रान्त परिवारमा जन्मेकी विदिशा कपिलवस्तुमा विडुडभको आक्रमणबाट पलायन भएका शाक्य परिवारमा जन्मेकी नारी थिइन् । उनी चैत्यपूजामा गइरहेका बेला सम्राट अशोकले उनलाई भेटेका थिए । विदिशाको रूप सुन्दरताबाट मोहित भएर अशोकले रानी बनाउन उनका परिवारसित मागेका थिए । उनीहरूको गान्धर्भ विवाह भएपछि केही दिन बिताएर अशोक युद्धमा गएका थिए । युद्धबाट फर्केपछि उनीहरूलाई पुत्रलाभ भयो । जसको नाम अशोकले सनातनविधि अनुसार महेन्द्र राखे ।

उनीहरूको अर्को पटक छोरी जन्मियो । विदिशा रानीले छोरीको नाम बौद्धविधि अनुसार संघमित्रा राख्न चाहिन् । सम्राट अशोकले स्वीकृति प्रदान गरे । अशोक बुद्धधर्ममा दीक्षित भइसकेपछि महेन्द्रलाई धर्मदूत बनाएर श्रीलंका पठाए । त्यसैगरी संघमित्रालाई पनि भिक्षुणी बनाएर धर्मदूतकै रूपमा श्रीलंका पठाए । सम्राट अशोकको जीवनकालमा नारी पात्रहरूको अहम भूमिका देखिन्छ । अशोककालीन नारी पात्रहरू पनि केहीलाई छाडेर बुद्धकालीन महिलाहरू जस्तै आ-आफ्नो भूमिकामा अब्बल देखिन्छन् ।

सातौं शताब्दीतिर लिच्छविकालीन नेपाली विदुषी नारी भृकुटीले तिब्बतका सम्राट स्रङ्गचन गम्पोसित विवाह पश्चात् अद्वितीय प्रतिभा देखाउँदै बुद्धधर्म संस्कृतिको प्रसारमा अहम भूमिका निर्वाह गरेकी छन् । संघमित्राले श्रीलंकामा आफ्नो प्रतिभा प्रदर्शन गरेर मानिसको मन जित्न सफल भएभैं भृकुटीलाई तिब्बत चीनमा हरिततारा भनेर उच्च सम्मान दिएका छन् ।

बुद्धकालीन महिलाहरू अम्बपाली, विशाखा, सुजाता, यशोधरा, प्रजापति आदि थुप्रै नारीहरूको महानता बौद्ध वाङ्मयमा उल्लेखित छन् । त्यस्तै अशोककालीन माथि उल्लेखित दुईजना महिलाको योगदान आजका नारीहरूमा प्रेरणादायी छ ।

यी महिलाहरूको जीवनी अध्ययनबाट हामी आदर्श नारीको पहिचान गर्न सक्तौं । प्रतिभाशाली नारीको पहिचान उसको शील, स्वभाव तथा व्यवहारबाट हुन्छ । माथि

उल्लेखित नारीहरूले पुत्र, पति तथा समाजलाई नै दिशा प्रदान गर्न योगदान दिएका छन् । उनीहरूको उच्च-मनोबल, उच्च-मानसिक सोचविचारलाई आजका नारीहरूले सहज अनुकरण गर्ने हो भने वर्तमान समाजलाई पनि सही दिशानिर्देश हुनसक्ने देखिन्छ । यस कार्यका लागि पारिवारिक वातावरण पनि सहज हुनुपर्छ । नारीहरू सामाजिक, साँस्कृतिक एवं कर्मकाण्डी धरातलबाट माथि उठ्नु पर्छ । समाज आफैँ अघि बढ्छ ।

अशोक माता धर्माको पारिवारिक वातावरण सहज थिएन । सम्राटसित विवाहपश्चात् पनि उनले पतिको सुख भोग गर्न पाएनन् । तापनि पुत्रलाई सूरवीर अहिसक बन्न मार्गदर्शन गरिन् । इतिहासमा नियतिले अर्कै मोड लियो । तापनि सम्राट अशोकको जीवनमा आमाको प्रभाव उल्लेखनीय छ । सिद्धार्थ बोधिज्ञान लाभ गरिसकेर कपिलवस्तु राजदरवारमा आउनुभएको थियो । पत्नी यशोधरालाई उनको खोपीमा भेट्दा बुद्धले भनेका थिए- सिद्धार्थलाई बुद्ध बन्नमा यशोधरादेवीको दीपंकर तथागतको पालादेखि नै सहयोग थियो । हुनसक्छ धर्मा र विदिशाको पनि सहयोग जन्मजन्मान्तरदेखि नै अशोकलाई थियो । बुद्धका अनुयायीहरू यो बुद्ध-वचनमा अवश्य विश्वास गर्छन् ।

यो नारीको महानता हो । जस्तोसुकै दुःखकष्ट सहनगर्नु परे तापनि आफ्ना पतिलाई सहयोग गर्नु नारीको धर्म हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । बुद्ध महान थिए । पुर्वानुस्मृति ज्ञानबाट दीपंकर तथागतको प्रसङ्ग ल्याएका हुन् । हामी बुद्धका अनुयायीहरू त्यही आदर्शलाई अनुकरण गर्न सक्छौं । अतितकालीन विभिन्न महान घटना प्रसङ्गको अध्ययन, अनुसन्धानबाट प्राप्त ज्ञान आजका बौद्ध नारीहरूका लागि

उनीहरूको आदर्श जीवन-चरित्र अनुकरणीय छ ।

यस अवसरमा सम्राट अशोककी छोरी भनिएकी चारुमतीको विषयमा पनि चर्चा गर्नु सादरभिक र उपयुक्त देखिन्छ । नेपालमा देवपालसित विवाह भएपछि उनलाई बौद्ध उपासनाका लागि पिता सम्राट अशोकले विहार निर्माण गरिदिएको जनविश्वास छ । भारतीय टेलिभिजन च्यानल कलर्सबाट प्रसारण भइरहेको "चक्रवर्ती सम्राट अशोक" सिरियल अनुसार सम्राट बिन्दुसारकी प्रथम राजमहिषीको नाम चारुमती हो । मौर्यवंशको इतिहासमा एकै समयमा सम्राट बिन्दुसारकी रानी र अशोककी छोरीको नाम चारुमती हुनसक्ने कुरा विश्वासगर्न गाह्रो पर्छ । अशोकले बनाएको विश्वास गरिएको देवपत्तनस्थित चारुमती विहार भनिए पनि उनकी छोरीको नाममा नभइ सौतेनी आमाको नाममा बनाइएको हुनसक्ने पनि कुनै आधार देखिंदैन । किनभने बिन्दुसारकी रानी चारुमती आफ्नै छोरा सुसिमलाई सम्राट बनाउने खेलमा थिइन् ।

बौद्ध वाङ्मयमा चारुमती सम्राट अशोककै छोरी हुन् भन्ने कुरा कतै उल्लेख नभएको कुरा आचार्य भिक्षु अमृतानन्दले लेख्नुभएको छ । थप अनुसन्धानको विषय हुनसक्छ । बौद्ध वाङ्मयको इतिहासलाई अध्ययनगर्दा यस किसिमका नामहरू समय समयमा थुप्रै दोहरिएका पनि छन् । नामसँगभन्दा उनीहरूको योगदानको अनुसरण गर्नु उपयुक्त छ । तथापि अज्ञानतावस कुनै गलत उद्धरणलाई नै यथार्थ मान्ने भ्रम चाहिँ निवारण हुनु जरुरी छ ।

चारुमती विहारको नामले चिनिने देवपत्तनको विहार कसरी चारुमती रहन गयो । यो चाहिँ जिज्ञासाको विषय बनेको छ ।

बुद्धको जन्मभूमि राष्ट्र नेपालमा सुख-शान्ति फैलिरहोस् ।

सम्पूर्ण नेपालीहरूमा धार्मिक चेतना विकास होस् ।

इन्द्रेणी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

गुरुजुधारा, काठमाडौं, फोन नं. ४३१५३४४, फ्याक्स : ४३१०४५८

प्राचीन रेशम मार्ग र लुम्बिनी-मुस्ताङ्ग काली गण्डकी पथ-२ (Ancient Silk Road and Lumbini – Mustang Kali Gandaki Route)

✍ छत्रराज शाक्य, तानसेन

गतांकबाट क्रमशः

३. लुम्बिनी-रिडी-मुस्ताङ्ग कालीगण्डकी पथ (Lumbini- Ridi Mustang Kaligandaki Route)

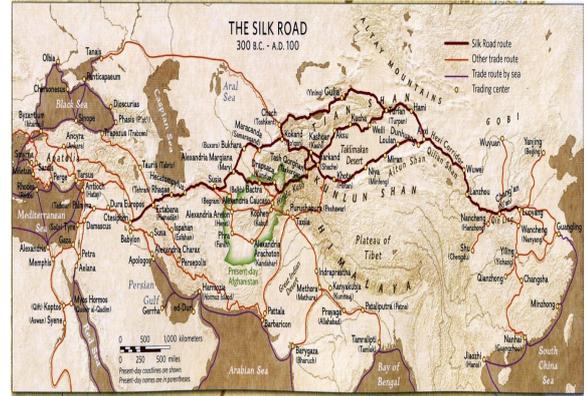
लुम्बिनी, रिडी, मुस्ताङ्ग कालीगण्डकी पथ नेपालको एउटा प्राचीन पथ हो । यो पथ कपिलवस्तु एवं लुम्बिनीबाट प्रारम्भ भएर बटौली (बुटवल), तानसेन, रुरु क्षेत्र (रिडी), बागलुङ्ग, बेनी, टुकुचे, मार्फा, जोमसोम, कागवेनी, मुक्तिनाथ हुँदै लोमानथाङ्ग मुस्ताङ्ग पुगिन्छ । गुल्मी जिल्लाको रिडीबाट कालीगण्डकी नदिको किनारै किनारबाट यो बाटो (Route) मुस्ताङ्गसम्म पुग्दछ । यो प्राचीन कालदेखि हालसम्म पनि संचालनमा आइरहेको छ । बाटो स्वरूपमा केही परिवर्तन भएको छ । यो मार्ग धार्मिक एवं व्यापार मार्गको रूपमा नेपालमा प्रसिद्ध छ ।

मार्गको रूपरेखा र प्रमुख प्राचीन ऐतिहासिक नगरहरू

बुद्ध-जन्मस्थल लुम्बिनी, प्राचीन शाक्य कपिलवस्तु नगर, गोटीहवा, निग्लीहवा, सगरहवा, कुदान आदि ई.पू. छैठौं शताब्दीका बुद्धकालीन स्थलहरूमा उत्खनन् कार्य गरेर त्यहाँबाट पाइएका पुरातात्विक महत्त्वका भग्नावशेष, अवशेष आदिले ती स्थलहरूको प्राचीनता प्रमाणित भएको छ । लुम्बिनीमा पछिल्लो चरणको उत्खनन्ले त ई.पू. आठौं शताब्दीको प्राचीन सामग्रीहरू भेटाइएको छ ।

बुद्धकालमा स्वयं गौतम बुद्ध, भिक्षु आनन्दलगायत धेरै भिक्षुहरू, सेंट महाजनहरू, व्यापारीहरू, राजा महाराजाहरू भारतको राजगिर, नालन्दा, श्रावस्ती, कुशीनगर आदि नगरबाट लुम्बिनी र कपिलवस्तुमा आउने जाने हुन्थ्यो । को, कहिले, कुन मार्गबाट आए भन्ने विस्तृत जानकारीको लागि अरु अध्ययन र अनुसन्धानको आवश्यकता छ ।

चिनियाँ बौद्ध तीर्थयात्रीहरू फाहियान (Fa-hien or Fa-xian) सन ४०३ मा र अर्का चिनिया बौद्ध तीर्थयात्री ह्वेन साङ्ग (Hiuen Tsang of Xuan Zang) सन् ६३६ मा भारतको श्रावस्तीबाट नेपाल पस्दै लुम्बिनी, कपिलवस्तु र रामग्राम आदिको यात्रा गरेका थिए ।

कपिलवस्तु र लुम्बिनीबाट प्राचीन बौद्ध स्थल मुस्ताङ्ग जाने बाटोको सम्बन्धमा सबभन्दा पहिला बटौली वा बुटवल पुग्नु पर्दथ्यो । यो स्थानलाई गौतम बुद्धको कपिलवस्तु आगमन भएपछि "बुद्धवली" भनिन्थ्यो । योगी नरहरिनाथको भनाई अनुसार बुद्धवलीबाट अप्रभंस भएर बुद्धवली-बुटवली-बटौली हुँदै बुटवल भएको तथ्य प्रकाश पारेको छ । बुटवलबाट कोलिय राज्य, देवदह र रामग्राम जाने मार्ग थियो र आज पनि छ । बुटवलको १० कि.मी पश्चिममा पर्रोहा गा.वि.स.मा प्राचीन सैनामैना स्थल भेटिएको छ । बुद्धकालीन ईटा, ढुङ्गाको चक्र र अनेक शिलाका सामग्रीहरू ई.पू. छैठौं शताब्दीका भेटिएकोले पनि बुटवल प्राचीन बस्ती मान्न सकिन्छ ।

१६ औं शताब्दीमा पाल्पाली सेन राजा मुकुन्द सेन प्रथमले बुटवलको फुलबारीमा शीतकालीन दरबार रंगमहल बनाएको थियो र हाल भग्नावशेषको रूपमा रहेको छ । त्यस्तै सन १८१४ मा बुटवलको जितगढीमा (Fort) पाल्पाका कर्णेल उजिरसिंह थापाले अंग्रेज जनरल उडको फौजलाई युद्धमा हराएका थिए । जितगढीबाट सुरुङ्ग मार्ग नुवाकोट डाँडामा निस्कन्छ भन्ने किंवदन्ती छ, अध्ययन र सर्वेक्षणको आवश्यकता छ ।

बुटवलबाट उत्तरतर्फ जाँदा पुरानो पहाडी बाटो सुरु हुन्छ । एउटा नुवाकोट डाँडा भएर, अर्को तिनाउ नदि किनारा

दोभान भएर रानीवास, मरेक (मधेक), मस्याम डाँडा भएर डुमरे, प्रभास, काजिपौवा हुँदै तानसेन टुँडिखेल पुग्दछ । बुटवलदेखि तानसेन पहाडी पैदल हिँड्ने बाटो ७ कोस (करीव २१ कि.मी.) टाढा पर्दछ । यो पुरानो बाटोमा कहिलेकाहिँ केही मानिस हिँड्ने गरेका छन् । सन १९९० मा ईंग्लैण्डका भिक्षु सुचितो र डा. निक स्कट बुटवलबाट मस्याम डाँडा भएर पैदल हिँडेर आएकासित लेखकको तानसेनमा भेटेर कुराकानी भएको थियो । (Ajahn and Nick Scott: 2005)

पाल्पा तानसेनको दक्षिणको प्रभास क्षेत्रमा सेनकालीन दरबारको भग्नावशेष नजिकै नवपाषाण कालीन (Neolithic Period) एउटा प्रस्तर औजार प्राप्त भएको थियो । पाल्पा क्षेत्र भएर बग्ने काली गण्डकी नदी आसपासमा प्राग ऐतिहासिक युगका मानव गुफा फेला परेका छन् । (घिमिरे, २०४२: २२१) अतः उपरोक्त तथ्यहरूले पाल्पा क्षेत्रको अस्तित्व र मानव बस्ती प्रागऐतिहासिक कालदेखि नै भएको पुष्टि हुन आउँदछ ।

भारत चितौरका सिसौदिया वंशका अभय राणाका एघारौँ पुस्ताका वंशज रुद्र सेनले वि.सं. १५५० मा पाल्पा राज्य स्थापना गरेका थिए । (राजवंशी, २०२०) उनैका छोरा मुकुन्द सेन प्रथम (वि.स १५७५-१६१०) पाल्पा राज्यको विस्तार र पाल्पा, बुटवल र रिडीमा धेरै मन्दिर, पाटी पौवा र दरबार भवन आदिको निर्माण गरेर बिकास गरेको थियो । सेन राजाहरूले पहिले पाल्पा भैरवस्थान नजिकै पुरानकोट (पुर्णकोट) मा राजधानी बनाएका थिए । त्यसपछि श्रीनगर (तानसेन) मा राजधानी सारिएको थियो । तानसेनको अमर नारायण मन्दिर वि.सं. १८६३ मा अमर सिंह थापाले ललितपुरबाट कालिगढ सुन्दर बाँडा (शाक्य) भिकाई बनाएका थिए । तानसेनको सबैभन्दा पुरानो बौद्ध विहार आनन्द विहारको मुख्य चैत्य पनि सोही सुन्दर शाक्यले वि.स. १८६३ मा बनाएको थियो । तानसेन बजारमा हाल पाँचवटा बौद्ध विहारहरू छन् । साथै नजिकै मगर समाजका २ वटा विहार गरी ७ वटा छन् । मुकुन्द सेनकै पालामा भारतदेखि पाल्पा र रिडी काली गण्डकीको बाटो हुँदै मुस्ताङ्ग र ल्हासा तिब्बत सम्मको आवागमन र ब्यापार हुने गर्दथ्यो । साथै तानसेनबाट धेरै दिशामा जाने पथ वा बाटो सेनकाल अर्थात् सत्रौँ र अठारौँ शताब्दीमा र त्यसपछि पनि तानसेन पाल्पामा विभिन्न आन्तरिक ब्यापारिक बाटोहरू चारैतिर जाने विकसित भएको थियो । हेमिल्टनको अनुसार तानसेनबाट पूर्व रामपुर हुँदै देवघाट निस्कने सजिलो बाटो थियो । रिडीबाट कालीगण्डकी नदीमा जलयात्रा गर्दै नारायणीमा निस्कने बाटो पनि थियो । उत्तर र दक्षिणका बाटोहरूमा गोरखपुर-बुटवल-पाल्पा-रिडी-बागलुङ्ग-मुस्ताङ्ग हुँदै भोट-तिब्बत पुग्ने बाटो निकै चालु थियो भन्ने कर्कपेट्रीक र टोनी हेगनको पनि भनाई छ । अर्को तानसेनबाट

उत्तरतर्फ जाने रानीघाट तरेर बागलुङ्ग हुँदै मुक्तिनाथसम्म पुग्ने बाटो पनि चल्ती थियो । तानसेनबाट कालीगण्डकी नदीको राम्दीघाट तरेर स्याङ्गजा हुँदै पोखरातिर जाने बाटो पनि चालु थियो । जनरल अमर सिंह थापाले वि.सं. १८६९ (सन १८१२) स्थापना गरेको तानसेनको वर्तमान टुँडिखेलको पश्चिम वर पिपल चौतारीमा एउटा शिलालेखमा उल्लेख गरिएको छ- "काठमाडौँ हनुमान ढोकादेखि पाल्पा दरबारसम्म पक्का कोस ६१ ।" अर्को सानो शिलामा "हनुमान ढोका देखि कोस ६७ ।" उल्लेख गरिएको छ । यो शिलालेखले त्यसबेला तानसेन काठमाडौँ पनि बाटो चालु थियो । यसबाहेक अरु बाटोहरू पनि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । यसरी धेरै बाटोहरू कालीगण्डकी नदीको तीर र छेउछाउबाट भएर नै गएको थियो । तानसेनबाट पुरानो बाटो (Old Route) करिब १० कि.मी. उत्तरपश्चिम पैदल हिँडेपछि प्राचीन रिडी बजार पुगिन्छ । (मोटर सडक ३० कि.मी.)

रिडी बजार प्राचीन कालदेखि कालीगण्डकी नदि र रुरु खोलाको संगम स्थल, पवित्र तीर्थस्थल धार्मिक स्थलको रूपमा ख्याति कमाएको स्थल हो । पाल्पाका राजा मुकुन्द सेन प्रथमले (१५७५-१६१०) कालीगण्डकी नदीमा ऋषिकेशवको मूर्ति फेला पारेपछि मन्दिर निर्माण गर्न लगाई, धुमधामका साथ रथयात्रा गरी प्रतिस्थापना गरे । सो ऋषिकेशव मन्दिर स्थापना भएपछि, वार्षिक जात्रा र कार्तिकशुक्ल द्वादशी, माघे संक्रान्तिमा धार्मिक एवं ब्यापारिक मेला कालीगण्डकी नदीको किनारमा लाग्न थाल्यो । नेपालका धेरै जिल्लाहरू र भारतबाट पनि पवित्र गण्डकीमा स्नान गर्न र मेलामा पाइने हिमाली पहाडी जिल्लाका ऊनीका राडी पाखी, बाँसका सामानहरू, काठको सामान ठेकी, जडीबुटी आदिको किनमेल गर्न आजसम्म पनि तीर्थयात्रा आउने गर्छन् । धेरै मात्रामा खरीद बिक्री हुन्छ । पर्सिभल ल्यान्डनले (Perceval Landon) रिडीलाई भारतको बनारस धार्मिक स्थलसंग तुलना गरी "नेपालको बनारस" भनेको छ ।

रिडीबाट उत्तर मुस्ताङ्गसम्म कालीगण्डकी नदिको किनारै किनारको बाटो भएर जाने गर्दथ्यो । रिडीबाट मुस्ताङ्ग जाने क्रममा बाटोमा पर्ने मुख्य मुख्य पुरानो नगर बस्ती गाउँहरू अगाडि उल्लेख गरिसकेको छ । अब सो कालीगण्डकी मार्गमा पर्ने गाउँहरू नगरहरू विस्तृत रूपमा उल्लेख गर्नु उपयुक्त हुनेछ । वि.सं. २०३० मा (सन् १९७३) भूगोलविज्ञ डा. हर्क गुरुङ्गले सो मार्गमा गरेको पैदल यात्राको विवरणको सहयोग लिई यहाँ चर्चा गर्दैछु । (गुरुङ्ग, १९८० : १९०) उनले पोखराबाट स्याङ्गजासम्म जीप यात्रा गरी सेती दोभान पुगी त्यहाँबाट पैदल यात्रा निम्नानुसार गरेका- सेती दोभान, फलेबास, कार्कीनेता, कुस्मा, बागलुङ्ग, बेनी, गलेश्वर, बेगा,

तातोपानी, दाना, धासा, लेटे, कोवाङ्ग, टुकुचे, मार्फा, सिराङ्ग, जोमसोम, कागबेनी, ताङ्गवे, छुसाङ्ग, समर, गोलिङ्ग, घेमी, चरङ्ग र मुस्ताङ्ग । यी बस्तीहरू धेरैजसो कालीगण्डकी नदीको किनारामा अवस्थित भएको हुँदा बाटो पनि धेरै पश्चिम किनारा भएर गएको छ । मुस्ताङ्ग नै उत्तरको नेपाल सिमानाभित्र पर्ने मुख्य बस्ती हो । मुस्ताङ्ग क्षेत्र नेपालको हिमाली भेगमा पर्ने प्राचीन बुद्धधर्मको एउटा केन्द्रस्थल हो । प्राचीन समयदेखि बौद्ध र हिन्दुहरूको लागि समान तीर्थस्थल मुक्तिनाथमा नेपालबाट मात्र होइन भारतबाट पनि श्रद्धालु तीर्थयात्री आउने गर्दछन् । हजारौं वर्ष अघिदेखि मुस्ताङ्गमा बौद्ध गुम्बाहरू निर्माण भएका थिए भने १५ औं शताब्दीदेखि बौद्ध गुम्बाहरू र चैत्य-छोर्तेनहरूको निर्माण बढी हुन थालेको हो । ११ औं शताब्दीमा निर्मित गुफा र गुफा मन्दिर आदि हालै फेला परेको छ । ती गुफाहरूमा बौद्ध भित्ते चित्र (Wall Painting) लेखिएका छन् । (Von: 2012) यो महत्त्वपूर्ण गुफाले मुस्ताङ्गमा ११ औं शताब्दीदेखि नै बुद्धधर्मको केन्द्रको रूपमा विकास हुँदै गरेको ज्ञात हुन्छ । प्राचीन समयमा मुस्ताङ्गबाट उत्तरी सिमानामा रहेका विभिन्न घाटीबाट ल्हासा तिब्बत जाने बाटो पनि त्यसबेला चालु नै थियो ।

यसप्रकारले लुम्बिनीदेखि मुस्ताङ्ग कालीगण्डकी मार्ग प्राचीनकालदेखि नै नेपालको महत्त्वपूर्ण ब्यापारिक बौद्ध धार्मिक र सांस्कृतिक मार्ग भएको स्पष्ट हुन्छ ।

प्राचीन ब्यापारिक मार्ग (Ancient Trade Route)

ई.पू. छैठौं शताब्दीदेखि राष्ट्रिय ब्यापारिक मार्ग मात्र नभई अन्तराष्ट्रिय ब्यापारिक मार्ग पनि थियो । दक्षिणमा भारत र उत्तर तिब्बत दुई देशको बीचमा पनि यही मार्ग भएर ब्यापार चल्दथ्यो ।

प्राचीन समयमा तिब्बतको ल्हासा र अन्य ठाउँबाट विशेष गरेर भेडाका ऊन, ऊनीका तयारी बस्तु, नून, जडीबुटी नेपालको मुस्ताङ्ग भएर आयात हुन्थ्यो । बौद्ध ग्रन्थ मूलसर्वास्तिवाद विनय अनुसार बुद्धकालमा उत्तर हिमालय क्षेत्रबाट भेडाको ऊन र ऊनीका बस्तुहरू नेपालमा आयात हुन्थ्यो । थाक खोलाका थकालीहरूले तिब्बतबाट आयात गरिएका नूनको ब्यापार गर्ने एकाधिकार पाएका थिए भन्ने फुरर हेमन्डर्फको भनाई छ । पछि भारतीय नून सस्तो मूल्यमा आउन थालेपछि वि.सं. १९८५ देखि तिब्बतदेखि थाकखोलामा आउने नूनको ब्यापारमा लागेको एकाधिकार र कर प्रथा खारेज गरेको थियो । (बानिया, २०६३ : २०५)

प्राचीन कालदेखि अर्ध शताब्दी अघिसम्म पनि उत्तरी हिमाली र उच्च पहाडी क्षेत्र पश्चिम नेपालका विभिन्न जिल्लाहरू- जुम्ला, हुम्ला, दैलेख, सल्यान, प्युठान, रोल्पा, मुस्ताङ्ग,

मुसिकोट, धुरकोट, गुल्मी, तम्घास, बाग्लुङ्ग, स्याङ्गजा, कुस्मा, म्याग्दी, ढोरपाटन, रूकुम आदिबाट कालीगण्डकीको बाटो र अन्य बाटो भएर रिडी पाल्पामा विभिन्न पहाडी उत्पादनहरू- ऊनी राडीपाखी, घिउ, सौंठी, अदुवा, जडीबुटीहरू पाँच औंले, जेठी मधु, दालचिनी, तेजपात, काँचो छाला, पहाडी कागज, शिलाजित, हिङ्ग आदि तानसेन पाल्पामा ल्याएर त्यसपछि मस्याम डाँडाको बाटो भएर बुटवलमा लगिन्थ्यो । ती उत्पादनहरू केही बुटवल तराई जिल्लामा खपत हुन्थ्यो भने धेरै जसो भारतमा निकासी हुन्थ्यो । तानसेन बुटवल, मस्याम डाँडा भएर जाने बाटो करिब ५, ६ दशक अघिसम्म पैदल यात्रा र सामान ढुवानी गर्ने हिसाबले नेपालको सबैभन्दा बढी चालु पहाडी बाटो भन्न सकिन्छ । त्यसबेला दैनिक यात्रु, सामान भारी बोक्ने भरियाहरू गरी पाँच हजार मानिसहरूको आवत जावत हुन्थ्यो । त्यसपछि माल बोक्ने घोडा, खच्चर, गधा हजारौंको संख्यामा लाम लागेर गएको दृश्य देखिन्थ्यो ।

बुटवल मध्यकालदेखि नै ब्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकसित हुँदै थियो । पहाडी उत्पादन र तराईका उत्पादन र भारतबाट पैठारी भएका सामानहरूको ठूलो ब्यापारिक कारोबार हुने केन्द्र थियो । भारतबाट पैठारी भएका नून, तेल, लत्ता कपडा विभिन्न खाद्यान्नहरू, मरमसला, चुरोट, तमाखु यहाँबाट खरीद गरी तानसेन रिडी भएर पहाडमा पुऱ्याइन्थ्यो ।

भारतबाट नेपालका पहाडी र हिमाली प्रदेशतिर जाने मार्गको प्रवेश द्वारको रूपमा अवस्थित बुटवल बजार महत्त्वपूर्ण ब्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकसित भएको थियो भन्ने विद्वान पर्सिभल ल्याण्डनको कथन छ । (बानिया, २०६३: २०३) पहिले मानिस जति टाढा पुग्नु परे पनि पैदल नै हिँड्नु पर्दथ्यो । आर्थिक अवस्था सम्पन्न भएका व्यक्तिहरूले घोडा चढेर जाने आउने गर्दथे । तराईमा भने आवागमनको लागि घोडा, हात्ती, गोरूगाडा उपयोग गर्दथे । पहाडमा सामान ढुवानी गर्न भरिया अर्थात् मानिसले नै पिठ्युमा बोकेर लग्दथे । हिमाली भेकमा याक, भेडा, पहाडमा घोडा, खच्चर, गधाबाट सामान ढुवानी गर्दथे । तराईमा हात्ती, गोरू गाडा ढुवानीको लागि प्रयोग गर्दथ्यो । भूगोलवेत्ता टोनी हेगनले घोडा खच्चरलाई पहाडको रेल भनेका छन् ।

प्राचीन कालीगण्डकी पथ र यसको रेशम मार्गसित सम्बन्ध (Ancient Kali Gandaki Route and its connection with the Silk Road)

भगवान् बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी र हिमाली भेगमा प्राचीनकालदेखि बुद्धधर्म केन्द्रस्थल रहेको मुस्ताङ्गलाई जोड्ने मार्ग लुम्बिनीबाट बुटवल, तानसेन र रिडी पुगेपछि काली गण्डकी (मही नदी) को तीरैतीर भएर जाने बाटोलाई नै

नेपालको तीर्थयात्रा र बौद्ध पथ (Ancient Buddhist Route of Nepal) भन्ने गरिएको छ । यो मार्ग मध्य नेपालको तराईदेखि हिमालयसम्म उत्तरदेखि दक्षिणसम्म पुरा दुबैतिर तिब्बत र भारतको सिमाना छुने गरी वारपार भएको छ । त्यसपछि पनि भारतको बौद्ध स्थलहरू श्रावस्ती, कुशीनगर आदि लुम्बिनी कपिलवस्तुबाट जोडिएको छ ।

भगवान् बुद्धले शिष्य भिक्षुहरू ६० जना पुगेपछि भिक्षुहरूलाई भन्नुभयो - "चरथ भिक्खवे चारिकं" अर्थात् हे भिक्षुहरू बहुजन हितको लागि, बहुजन सुखको लागि, लोकमाथि अनुकम्पा राखी चारिका गर । कल्याणकारी धर्मको उपदेश गर । एकसाथ दुई जना नजाउ । बुद्ध-वचन अनुसार ६० जना भिक्षुहरू भारत र नेपालको विभिन्न स्थानहरूमा उपदेश गर्दै भ्रमण गरे । तर त्यसबेला काली गण्डकी बाटो भएर हिमालय क्षेत्रमा केही भिक्षुहरू पुगे वा पुगेन हामीसित पुरातात्विक स्थल वा शिलालेख आदिको दरिलो प्रमाण छैन, फेला परेको छैन । तर बुद्धकालमा नै बुद्धको शिष्य भिक्षु आनन्द भारतको श्रावस्तीबाट आफ्नो नातेदार भेट्न काठमाडौं उपत्यकामा पुगेको मुलसर्वास्तिवाद विनयमा उल्लेख छ । त्यस्तै प्राकृतिक सुन्दर र शान्त स्थल हिमालय क्षेत्रको मुस्ताङ्गमा ध्यान तपस्या र बुद्धको शिक्षा प्रचार गर्न कालीगण्डकी मार्ग भएर पुगेको हुन सक्दछ । यो अध्ययन र अनुसन्धानको विषय भएको छ ।

सातौं शताब्दीमा नेपाल नरेश अंशुवर्माको छोरी भृकुटीको विवाह श्रोङ्ग चोङ्ग गम्पोसित भएपछि सन् ६३३ मा दाईजोको रूपमा भगवान् बुद्धको मूर्ति तिब्बत लिएर जाँदा काठमाडौंबाट केरुङ्ग घाटी भएर ल्हासा गएका थिए । आठौं शताब्दीमा तिब्बतको राजाको निमन्त्रणामा नालन्दा महाविहारका विद्वान आचार्य शान्तरक्षित सन् ७४३ मा काठमाडौं आएर तिब्बत पुगेका थिए । त्यस्तै गुरु पद्मसम्भव सन् ७४७ मा काठमाडौं भएर नै तिब्बत पुगेका थिए भनिन्छ । यी सबै आचार्य गुरुहरू तिब्बतमा बुद्धधर्म प्रचार-प्रसार गर्न गएका थिए । १३ औं शताब्दीमा नेवार कलाकार अरनिको (आनिको, १२४५-१३०६) काठमाडौंबाट सन् १२६३ मा ल्हासा गएर बौद्ध चैत्यहरू बनाए पछि त्यहाँबाट सम्राट कुब्लाई खाँको दरबार चीनमा पुगे । उनले बेजिङ्गमा श्वेत चैत्य बनाएको थियो । चिनियाँ यात्री वाङ्ग हुयेन चे (Wang huen Tse) सातौं शताब्दीमा रेशम मार्गको प्रारम्भस्थल चीनको चाङ गान (शियान) नगरबाट सिचुवान-ल्हासा-सिगात्से हुँदै काठमाडौंमा आइपुगेको थियो । यसरी काठमाडौंदेखि ल्हासा मार्ग, रेशम मार्ग शियानसम्म जोडिएको छ । (Von, 2012)

अर्को पश्चिममा सुर्खेत, कांके विहारबाट उत्तर सिंजा

उपत्यका हुम्ला, जुम्ला हुँदै तिब्बततिर जाने बाटो पनि थियो । सिंजा उपत्यकामा खस मल्ल राजाहरूले शासन गर्दथे । खस राजा रिपु मल्ल सन् १३१२ मा लुम्बिनी र निग्लीहवाको तीर्थयात्रा गरेर निग्लीहवाको अशोक स्तम्भमा " ॐ मणि पद्मे हुँ - श्री रिपु मल्लस्य चिरं जयतु १२३४" लेख कुँदेको छ ।

त्यसपछि प्राचीन समयमा अर्को महत्त्वपूर्ण र लोकप्रिय बाटो लुम्बिनी- मुस्ताङ्ग काली गण्डकी पथ थियो । आठौं शताब्दीमा गुरु पद्मसम्भव ल्हासाबाट मुस्ताङ्गमा पनि आएको थियो भनिन्छ । कालीगण्डकी बाटोमा पर्ने चिनी गाउँको गोम्बामा आचार्य पद्मसम्भवको लुगा र जुता सुरक्षित राखेको बताइन्छ । (गुरुङ्ग, १९८०: २१०) यसले पद्मसम्भवले कालीगण्डकीको बाटो पनि प्रयोग गरेको ज्ञात हुन्छ ।

११ औं शताब्दीमा तिब्बतका राजभिक्षु ज्ञानप्रभाले विक्रमशिला विश्व विद्यालयका बौद्ध विद्वान आचार्य दीपंकर श्रीज्ञान (अतिसा) सन् १०४२ मा तिब्बत पुगेको थियो । दीपंकर श्रीज्ञान पहिले काठमाडौं पुगेर केही समय बसेपछि, त्यहाँबाट पाल्पाको होल्खा भन्ने स्थानमा आफ्नो मित्रलाई भेट्न आएको थियो । अतिसा पाल्पामा १ महिना बसेर बौद्ध उपदेश पारमिता र बोधिचित्त विषयमा ६ दिन प्रवचन गरेको थियो । (शाक्य, १९९५:१०९) पाल्पाबाट कालीगण्डकी नदिको किनारै किनार बाटो भएर मुस्ताङ्ग पुगेपछि, त्यहाँबाट ल्हासा तिब्बत पुगेको थियो । ११ औं शताब्दीमा बौद्ध गुरु मार्पा (Marpa सन् १०९२-१०९७) र बाह्रौं शताब्दीमा अर्का बौद्ध गुरु मिलारेपा (Milarepa, 1040-1123) मुस्ताङ्गको बाटो भएर नै तिब्बत पुगेका थिए ।

पछिल्लो चरणमा आएर १९ औं शताब्दीमा जापानका बौद्ध भिक्षु इकाई कावागुची (Ekai Kawaguchi) काठमाडौं आएर, त्यहाँबाट सन् १८९९ मा कालीगण्डकीको बाटो हुँदै थाकखोला भएर चरङ्ग गोम्बामा १ वर्ष बसेर मुस्ताङ्गको बाटो तिब्बत पुगेको थियो । यसरी कालीगण्डकी मुस्ताङ्ग पथ प्राचीन कालदेखि हालसम्म पनि तिब्बत जान ब्यापारी तीर्थयात्री एवं बौद्ध विद्वान भिक्षुहरूले प्रयोग गर्दै आएको प्रमाणित हुन्छ ।

साथै लुम्बिनी-मुस्ताङ्ग काली गण्डकी पथ दक्षिण भारतको प्राचीन बौद्ध रेशम मार्ग (Ancient Buddhist Silk Road) मा पर्ने बौद्ध स्थलहरू बुद्धगया, नालन्दा, राजगीर, सारनाथ, कुशीनगर, श्रावस्तीसँग जोडिएको कुरा अगाडि पनि उल्लेख भैसकेको छ । त्यस्तै उत्तरमा मुस्ताङ्गदेखि सिगात्से ल्हासा तिब्बत भएर चागान (सियान) रेशम मार्गमा जोडिने र अर्को मुस्ताङ्गबाट नै पश्चिम तिब्बतको बाटो भएर खोतान (Khotan), कस्गर (Kashgar) भएर रेशम मार्गमा जोडिने

हुँदा, काली गण्डकी मार्ग पनि रेशम मार्गकै शाखा मार्ग भएको प्रमाणित हुन्छ । यसको लागि अझै बढी मात्रामा पुरातात्विक महत्त्वका स्थलहरूको उत्खनन, अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषणको आवश्यकता छ ।

उपसंहार (Conclusion)

वर्तमानमा नेपालको माथि उल्लेखित तीनवटा उत्तर-दक्षिण व्यापारिक एवं बौद्ध सांस्कृतिक मार्ग र यसमा पर्ने विभिन्न नगर र स्थलहरूको सम्बन्धमा हालसम्म उपलब्ध पुरातात्विक स्थल र अन्य सामग्रीहरू, इतिहास, घटना आदिले यी मार्गहरू र स्थलहरू प्राचीन एवं ऐतिहासिक हो भन्न सकिने हुँदा ती मार्गहरूलाई विश्व सम्पदा मार्ग (World Heritage Route) दक्षिण एशियाई रेशम मार्गअन्तर्गत मनोनयन (Nomination) भएर विश्व सम्पदामा समावेश हुन सकेको खण्डमा नेपालको लागि राम्रो र गौरवशाली हुनेछ ।

संयुक्त राष्ट्र संघीय शैक्षिक, वैज्ञानिक र सांस्कृतिक संगठन, युनेस्को (UNESCO) ले सन १९८० देखि रेशम मार्ग (Silk Road) विषयमा विभिन्न, गोष्ठीहरू कार्यशाला गोष्ठीहरू, यात्राहरू (Expedition) आयोजना गर्दै आएको छ । सन १९९५ सेप्टेम्बरमा नेपालको काठमाडौं र लुम्बिनीमा रेशम मार्ग : वार्ताको मार्ग (The Silk Road : Road of Dialouge), बौद्ध मार्गको यात्रा (Buddhist Route Expedition) शीर्षकमा १० दिवसीय अन्तराष्ट्रिय गोष्ठी कार्यक्रमको आयोजना लुम्बिनी विकास कोषको सहयोग लिएर युनेस्कोले सम्पन्न गरेको थियो । नेपालको लागि सो कार्यक्रम धेरै महत्त्वपूर्ण थियो । गत वर्ष २०१४ सेप्टेम्बर २३-२४ मा युनेस्को र पुरातत्त्व विभाग संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयको संयुक्त आयोजनामा काठमाडौंमा "दक्षिण एशियामा रेशम मार्गको क्रमिक तथा अन्तर्देशीय विश्व सम्पदामा मनोनयन" अन्तर्गत दक्षिण एशियाली रेशम मार्ग मनोनयन रणनीतिसम्बन्धी दुई दिने उपक्षेत्रीय कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न भएको थियो । (Sub- regional Workshop on the Nomination strategy for the South Asian Silk Road) सो कार्यशाला गोष्ठीमा सहभागी नेपाल सरकारको तर्फबाट सम्भावित तीन वटा मार्गहरू मध्ये कालीगण्डकी- मुस्ताङ्ग मार्गलाई दक्षिण एशियाई रेशम मार्गको क्रमिक तथा अन्तर्देशीय विश्व सम्पदामा मनोनयनको लागि विशेष प्रस्ताव राखिएको थियो । सो प्रस्तावको सम्बन्धमा कार्यहरू अगाडि बढेको आशा गरौं । अस्तु ।

सन्दर्भ सामग्री (Bibliography)

१ अर्याल, केशव राज (अनुवादक), कौटिल्यको अर्थशास्त्र, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, संस्कृति, विभाग, काठमाडौं, वि.सं.२०२४ ।

- २ उपाध्यक्ष, भरतसिंह (२०१८), बुद्धकालीन भारतीय भूगोल, हिन्दी साहित्य सम्मेलन, प्रयाग ।
- ३ घिमिरे, विष्णु प्रसाद, (२०४५), पाल्पा राज्यको इतिहास भाग-१, घिमिरे प्रकाशन चितवन, पृष्ठ २२-२३
- ४ राजवंशी, शंकरमान (२०२०), सेन वंशावली, श्री ५ को सरकार, वीर पुस्तकालय, काठमाडौं ।
- ५ बानियाँ, डा. कर्णबहादुर (२०६३), पाल्पा गौडा ऐतिहासिक अध्ययन, फुलचोकी पब्लिकेशन एण्ड डिस्ट्रिब्युसन प्रालि., काठमाडौं ।
- ६ शाक्य, छत्रराज, पाल्पा क्षेत्रमा बुद्धधर्मको उत्थान, भावना वर्ष ८, अंक २०२/२०६१ ।
- ७ शाक्य, छत्रराज (२०६४-६७), बुद्धकालीन बाणिज्यको अवस्था एक अध्ययन, स्मारिका पाल्पा उद्योग बाणिज्य संघ ।
- ८ शाक्य, छत्रराज (२०५३), बुद्धधर्मको विकासमा तानसेन पाल्पाको देन र ज्ञानमालाको माध्यम, ज्ञानमाला द्वितीय राष्ट्रिय सम्मेलन तानसेनमा प्रस्तुत कार्यपत्र, २१-२३ पौष, २०५३ ।
- ९ श्रेष्ठ, रामेश्वर (२०६०), रामापिथेकसको चिनारी, जिल्ला विकास समिति, पाल्पा ।
- १० श्रेष्ठ, विश्वेश्वर (ई. १९९९), चीन एक जानकारी, चीन अध्ययन केन्द्र, बेजिङ्ग, चीन ।
- ११ शर्मा, बालचन्द्र (२०३२), नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा, चतुर्थ संस्करण, कृष्ण कुमारी, बाराणसी ।
- १२ मुखर्जी, राधा कुमुद (१९६२), अशोक, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
- १३ Ajahn Sucitto and Nick Scott (2005), Great Patient One—A Pilgrimage on Foot to the Buddhist Holy places, Cittavivek Monastery chithurst England.
- १४ David, Rhyas (1981) Buddhist India, Motilal Banarasidas, Delhi, India.
- १५ Shakya, Min Bahadur (1995), Buddhism in the Himalayas, Its Expansion and the Present Aspect, UNESCO- Buddhist Route Expedition Nepalese Leg, Sep.1995.
- १६ Gurung, Dr. Harka (1980) Vigneties of Nepal, Sajha Prakashan, Kathmandu, pg 190.
- १७ Von der Heide, Susanne (2012) Linking Routes from the Silk Road through Nepal- The Ancient Passage through Mustang and Its Importance as a Buddhist Cultural Landscape, Second International Conference, Mukogawa Women University, Japan, July 14-16 2011 proceeding.

भूकम्पबाट जोग्ने कसरी ?

भूकम्पको जोखिम न्यूनिकरणको लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू

क) भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण गर्ने : शहरी क्षेत्रमा इटा, सिमेन्ट र फलामे रड प्रयोग गरेर भवन निर्माण गर्न प्रचलन छ । कंक्रीट ढलान गरी बनाइएको पिलरवाला आधुनिक घर सामान्यतया ढुङ्गामाटोको गारोवाला घरभन्दा बलियो हुनुपर्ने हो । यद्यपि पिलरवाला घर बनाउँदा पनि उपयुक्त र सहि तरिका अपनाइएन भने घर बलियो हुँदैन । पिलरवाला घर बनाउँदा पिलर, विमका डण्डी राख्ने तरिका, डन्डीका गँसाइ, पिलरमा लगाउने रडलाई रिडले बाँध्ने विधि तथा ढलानको गुणस्तर जस्ता विषयमा भन् विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्छ । ढलानका निमित्त प्रयोग गरिने सिमेन्ट, गिट्टी, बालुवा राखी गुणस्तरको ताजा र सहि मिश्रण हुनुपर्छ । यस्ता विषयमा सामान्य ध्यान दिए मात्र पनि घर बलियो हुन्छ । तुलनात्मक रूपमा भुइँचालो जोखिम न्यून हुन्छ । यहाँ नेपाल सरकारले तयार पारी अंगिकृत गरेको NBC का बारेमा भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माणसम्बन्धी तालिम लिएका इन्जिनियर आर्किटेक्टबाट डिजाइन गराई इन्जिनियर, ओभरसियर र डकर्मीहरू प्रत्यक्ष संलग्नता र सुपरीवेक्षणमा तथा उपलब्ध आफ्नो नजिकको शहरी विकास तथा भवन निर्माण कार्यालय, भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज नेपाल वा अन्य सम्बन्धित निकायका प्राविधिकसँग सम्पर्क गरी उनीहरूको सल्लाह अनुसार घर निर्माण गर्नुपर्छ । यस्तो भवन निर्माण गर्दा सामान्य भवन निर्माण गर्नुभन्दा ५ देखि १० प्रतिशत मात्र खर्च बढी हुन्छ । भूकम्प आएको बेलामा यस्तो भवन सामान्य भवनभन्दा धेरै मजबुत हुन्छ र ठूलो भूकम्पमा पनि घरभित्र मृत्यु हुँदैन र घरको क्षति सीमित हुन्छ ।

त्यसैगरी गाउँघरमा ढुङ्गा र माटोको जोडाइले गारो लगाएर घर बनाउने प्रचलन छ । यसरी घर बनाउँदा गारोभित्रको जोर्नी बलियो बनाउतेतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्छ । दुईवटा गारो जोड्नका लागि दाँती छाड्ने र पछि त्यसमा गारो लगाउने

चलन रहेको छ । यसको साटो खुड्किला छाडेर गारो लगाउनु राम्रो हुन्छ ।

यी बाहेक अन्य तरिका पनि घर हुन्छन् र तिनलाई समेत भूकम्प प्रतिरोधी बनाउन सकिन्छ । हेक्का के राख्नु पर्दछ भने घर बनाउने निर्माण सामाग्री गुणस्तरयुक्त वा कमसल हुन सक्छन्, तर निर्माण सामाग्री आफै, भूकम्प थग्ने वा नथग्ने हुँदैनन् तिनको संयोजन गर्ने प्रकृया ठिक भयो भने मात्र घर बलियो हुन्छ । चाहे, त्यो घर काठ, बाँसले बनेको होस् वा इटा ढुङ्गाले बनेको होस् वा कंक्रीटले । भवन निर्माण संहिताले उचित गुणस्तरका सामानको उचित प्रकृयाद्वारा संयोजन गर्न र त्यस्ता सामाग्रीहरूले बन्ने घरको उचित डिजाइन गर्न निर्देशित गर्छ । तसर्थ त्यस अनुसार डिजाइन र निर्माण गरेका घर भूकम्प थग्ने हुन्छन् ।

ख) संरचनात्मक सुरक्षा : यसका साथै घरको संरचना र भौगोलिक अवस्थाले पनि जोखिममा असर पार्ने भएकोले सो को लागि निम्नलिखित कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

- घर बनाउँदा सकेसम्म चार कुना मिलेको बनाउनु राम्रो हुन्छ । जगको आधार र क्षेत्रफलभन्दा माथिल्लो तलाको क्षेत्रफल पनि धेरै बनाउनु हुँदैन अर्थात् माथिल्लो तलाको ढलान बाहिरसम्म निकालेर गर्नु हुँदैन ।
- भत्किन लागेका पुराना घरले भुइँचालोको सामान्य धक्कालाई समेत सहन नसक्ने भएकोले त्यस्ता घरहरूमा बसोबास गर्नु खतरापूर्ण हुन्छ ।
- घर बनाउँदा पहिरो नजाने, नदिको बाढीले नभेट्ने, समथर, सुख्खा र सुरक्षित जग्गामा बनाउनु पर्छ ।

ग) गैर-संरचनात्मक बस्तुको सुरक्षा: घरको महत्त्वपूर्ण अंग भइरहेका ठडिई रहन योगदान दिने तर मानवजीवनलाई सजिलो बनाउन अनेक बस्तु हुन्छन् यस्ता घरमा राखिने दराज, भित्तामा सजाइएका फोटो फ्रेम, सिलिड-

पङ्खा, न्याक, बार्दली वा कौसीमा राखिएका फूलका गमला, छतको पानी ट्याङ्की आदि जस्ता दैनिक आवश्यकताका घरायसी सामानहरूलाई गैरसंरचनात्मक बस्तु भनिन्छ । भुइँचालोको जोखिम न्यूनीकरणको लागि घर बनाउने ठाउँ र घर बलियो भएर मात्र हुँदैन । भूकम्पीय जोखिमबाट सुरक्षित रहन घरभित्र राखिएका यस्ता गैरसंरचनात्मक वस्तुलाई पनि व्यवस्थित र सुरक्षित हिसाबले राख्नु पर्छ । घरभित्र रहने त्यस्ता वस्तुहरू भुइँचालो गएका समयमा हल्लिएर खस्न वा टूटफूट हुन सक्छन् । त्यसरी खस्ने वस्तुहरूबाट मानिसको ज्यान पनि जाने सम्भावना रहन्छ । अतः उक्त वस्तुहरूलाई हल्लिएर नफुट्ने गरी राख्ने व्यवस्था गर्नु पर्दछ । जस्तै दराज, पुस्तक राख्ने न्याक जस्ता अग्ला र गह्रौं वस्तुलाई भित्तामा काँटी वा कब्जा ठोकेर सामान्य धक्का वा कम्पनले नहल्लाउने गरी राख्नु पर्छ । त्यस्तै घरमा रहेका कीटनाशक औषधि, ग्याँस, मट्टीतेल, पेट्रोल, डिजेल वा त्यस्तै प्रज्वलनशील पदार्थहरू जथाभावी राख्नु हुँदैन ।

घ) भूकम्पिय पूर्वतयारी: भुइँचालोबाट हुनसक्ने क्षति न्यून गर्न संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक सुरक्षाको प्रबन्धले मात्र हुँदैन । भुइँचालो कतिखेर कुन क्षमताको आउँछ भन्ने जानकारी हुन नसक्ने भएकाले यसबाट आफू सुरक्षित रहन र परिवार तथा छरछिमेकलाई सुरक्षित राख्न के कस्ता काम गर्नुपर्छ भन्ने जानकारी लिनु आवश्यक हुन्छ । यस क्रममा भुइँचालो आउनुभन्दा अघि, भूकम्प आइरहेको बेलामा र भूकम्प गइसकेपछि के गर्ने भन्ने जानकारी राख्नु जरूरी हुन्छ र त्यसै अनुरूप पूर्वतयारी गर्नुपर्छ ।

१. भूकम्प आउनु अघि गर्नुपर्ने तयारी

क) पारिवारिक तथा सामुदायिक योजना : भुइँचालो जानुअघि यसबारेमा परिवारभित्र तथा समुदायमा छलफल बनाउनु आवश्यक छ । भुइँचालो गएमा कसरी बच्न सकिन्छ भन्ने जानकारी आफूले लिने, परिवारका सबै सदस्यलाई जानकारी दिने र गर्नुपर्ने काम सिकाउने तथा समुदायमा पनि त्यस्तै जानकारी दिनु सचेत नागरिकको कर्तव्य हुन्छ । भुइँचालो गइहालेमा पीडितको उद्धार र राहतको लागि परिवार र समुदायस्तरीय आपत्कालिन योजना अभ्यास गर्नुपर्दछ । आपत्कालिन बसोबासको निमित्त खुला ठाउँको निक्क्योल, औषधिको पूर्व व्यवस्था, आपत्कालिन आश्रयको निमित्त आवश्यक पर्ने पाल वा टेन्ट, पिउने पानीको स्रोत, खाद्यान्न र आपत्कालिन शिक्षाका बारेमा योजना तयार गरी समुदायका सदस्यबीच कार्ययोजना तयार गर्नुपर्छ ।

ख) आपत्कालिन वस्तुको व्यवस्था : भुइँचालो पछिको २/३ दिनको समय सबैभन्दा अप्ठ्यारो भएकोले कम्तिमा उक्त समयको लागि पुग्नेगरी चाहिने आपत्कालिन सामानहरू एउटा भोलामा राखेर सजिलै भेट्न सकिने ठाउँमा राख्नु पर्छ र छरछिमेकलाई समेत त्यसो गर्न प्रेरित गर्नु पर्छ । यस्ता सामानहरू स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिमा आधारित पनि हुन सक्छन् । भूकम्प पछिका आपत्कालमा ३ दिनसम्मका लागि आत्मरक्षाका न्यूनतम सामान सहितको भोलालाई "भटपट भोला" (Go Bag) भनिन्छ । भटपट भोलामा निम्न प्रकारका सामग्रीहरू पनि राख्नु उपयुक्त हुन्छ ।

भटपट भोलामा हुनुपर्ने सामग्रीहरू

- प्राथमिक उपचारका लागि चाहिने मलहमपट्टी वा ल्यान्डेज, डिटल एन्टी-सेप्टिक क्रिम, सिटामोल, सफा रुवा र कपडाको प्याकेट तथा सोको प्रयोग गर्ने तरिका पनि जानी राख्नु पर्छ ।
 - आपत्कालका प्रारम्भिक दिनमा भोक टार्नका लागि नबिग्रने चाउचाउ, चिउरा, बिस्कुट जस्ता हलका खानेकुरा, सुकाएका फल, पानी, आपत्कालमा प्रयोग गर्नुपर्ने मैनबत्ति, सलाई, टर्चलाइट र लाइट, अपभटमा चाहिने चक्कु, गिलास, पेचकसजस्ता औजारहरू ।
 - पासपोर्ट जग्गाधनी पूर्जा, नागरिकता, विमाका कागजहरू, सैक्षिक प्रमाणपत्रहरू, बैंक र क्रेडिट कार्ड आदि आवश्यक डकुमेन्ट वा तिनिहरूको फोटोकपी ।
 - घरायसी सामानको लगन, घरका सदस्यहरूको तस्विर तथा केहि नगद ।
 - एफ एम रेडियो र अतिरिक्त व्याट्रिहरू (भूकम्प पछिका वित्तिय अवस्थाबारे जानकारी हासिल गर्न र समय कटाउन)
 - एउटा सानो कान्छो, केही न्यानो कपडा, प्लाष्टिक सिट, जुता चप्पलहरू ।
- ग) घरभित्र र बाहिरका सुरक्षित स्थानको पहिचान गर्ने**
- घरको भित्री गारो वा पिलर सँगैका ठाउँ, घरभित्र राखिएका ठूला र बलिया फर्निचरको छेउछाउका भाग तुलनात्मक रूपले सुरक्षित मानिन्छन् । तर भन्दाड, बाहिरी गारोको छेउ, सिसायुक्त झ्याल वा नजिकका भाग असुरक्षित हुन्छन् ।
 - घरमा यस्ता सुरक्षित र असुरक्षित स्थान कहाँ-कहाँ छन्

भन्ने पत्ता लगाइ राख्ने र भुइँचालो गएको समयमा परिवारका सदस्यहरूलाई यस्तै सुरक्षित स्थानमा बस्ने योजना तथा अभ्यास गर्नु राम्रो हुन्छ ।

- घर बाहिर भएमा अग्ला रूखहरू, बिजुली, टेलिफोनका लड्डा एवम् लाईनहरू आदिबाट टाढा रहेका बाहिरका खुल्ला ठाउँमा रहने ।

घ) आपत्कालिन सञ्चार सम्बन्धको योजना

- कथम् कदाचित आफ्ना परिवारका सदस्यहरू भूकम्प आएको समयमा एक अर्काबाट टाढा र छुट्टिएको अवस्थामा प्रकोप पछि कसरी एक ठाउँमा भेला हुने भन्ने पूर्व योजना बनाउने ।
- आफ्नो शहर बस्तीभन्दा बाहिरका आफ्ना कुनै विश्वसनीय ईष्टमित्रलाई प्रकोपको अवस्थामा परिवारका सदस्यहरूको खोज खबरको लागि सम्पर्क विन्दु भईदिनको लागि अनुरोध गर्नु पर्दछ ।

२) **भूकम्प आईरहेको बेलामा के गर्ने:** भुइँचालो लामो समय जाँदैन । अधिकांश भुइँचालोको धक्का बढीमा एक मिनेट मात्र जान्छ । त्यसैले धेरै मानिस भुइँचालोको समयमा आत्तिने, जथाभावी दौड्ने र घरबाट बाहिर भाग्ने वा माथिल्लो तलाबाट हामफालेर बच्ने प्रयास गर्छन् । तर त्यसो गर्दा भनै खतरा हुने यथार्थलाई हामीले बिर्सन हुँदैन । यसका अलावा भुइँचालो गएको समयमा निम्नानुसारका सतर्कता अपनाउनु पर्दछ ।

क) घरभित्र भएको अवस्थामा

- भूकम्प आईरहेको समयमा धेरै पर भाग्नुभन्दा पनि एक दुई पाईलामै पुग्नसक्ने सुरक्षित स्थानमा गई बस्ने, भूकम्पको हल्लाई नरोकिउन्जेलसम्म घरभित्र बस्ने र सुरक्षित अवस्था एकिन भएपछि मात्र घर बाहिर निस्कने गर्नुपर्दछ ।
- भुइँचालोको समयमा सकेसम्म तकिया वा अरु कुनै वस्तुले आफ्नो टाउको र संवेदनशील अङ्गलाई जोगाउनु पर्छ । केही सामान नभेटिएमा घुँडा टेकी आफ्नो हात जोडेर घाँटीको पछाडिको भागमा समाती टाउको भुइँमा टेकाई घोटो परी बस्ने (घुँडा टेकी गुडुल्की ओत लागि समानको पोजिशनमा बस्ने) ।
- भान्छामा आगो बालेर काम गरिरहेको बेला भुइँचालो गयो भने सम्भव भएसम्म आगो तत्कालै निभाउनु पर्छ । सकेसम्म ग्यास चुलोको रेगुलेटर पनि बन्द गर्नुपर्छ । तर यही काममा अल्मलिएर आफू जोखिममा पर्नु भने हुन्न ।

तुरुन्त भान्छा बाहिरको सुरक्षित ठाउँमा आश्रय लिनु पर्दछ ।

घ) घर भत्किएर थुनिएमा

- कथंकदाचित भुइँचालोबाट घर भत्किएर त्यसले पुरिहाल्यो भने धैर्यताका साथ आफू बाँच्ने कुरामा विश्वस्त भएर खोजी तथा उद्धार टोलीको प्रतीक्षा गर्नुपर्छ । आत्तिएर चिच्याउने, कराउने गरेमा दबेको सानो ठाउको अक्सिजन छिटो सकिइ श्वास फेर्न गाह्रो हुने, मुटु र दिमागमा अनावश्यक दबाव पर्ने हुँदा सकेसम्म शान्त रहने प्रयास गर्नुपर्छ । सवारी साधनलाई एक्कासी रोक्दा भन् तूलो दुर्घटना हुनसक्छ ।

- भूकम्प रोकिए सकेपछि सावधानीपूर्वक गाडीलाई अगाडि बढाउने । क्षतिग्रस्त हुनसक्ने अथवा भएका सडक, पुल आदिमा गाडी नचलाउने ।

३) **भूकम्प गईसकेपछि के गर्ने ?** तूलो भुइँचालो गएमा अधिकांश भौतिक संरचना क्षतिग्रस्त हुन्छन् । घर लडेर खाद्यान्न र दैनिक आवश्यकताका वस्तुको अभाव हुने र कतिपय घरमा मानिस थुनिने, थिविएर मर्ने, समयमै उद्धार र उपचार हुन नसक्दा ज्यान जाने सम्भावना रहन्छ । त्यसैले भुइँचालो रोकिएपछि सुरक्षित रहेका सबैले आफ्नो छिमेकका मान्छेलाई मद्दत पुऱ्याउन सक्दछन् । नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल प्रहरी, वा रेडक्रसका स्वयंसेवक उद्धार कार्यका लागि आइपुग्न समय लाग्छ । त्यसैले समुदायका सबै सदस्य मिलेर छरछिमेकको उद्धारमा लाग्नुपर्छ । यसरी उद्धार गर्दा सबैभन्दा पहिले घाइते भएका र विशेषगरी महिला, केटाकेटी, वृद्धवृद्धा, अशक्त विरामीलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ ।

पहिलोपटक भुइँचालो गईसकेपछि फेरि पनि अन्य साना तूला धक्का जाने सम्भावना हुन्छ । प्रायः जसो भूकम्पको तूलो धक्का आईसकेपछि साना साना धक्काहरू फेरी दोहोरिएर आईरहन सक्छन् । त्यसैले भुइँचालोका पहिलो धक्का शान्त भएपछि देहायका काम गर्नुपर्छ ।

१) घरभित्र भएमा भटपट भोला र अन्य आवश्यक ठानिएका वस्तु बोकेर तुरुन्तै सावधानी साथ बाहिर किस्कने ।

२) घरबाट बाहिर निस्किएपछि पहिले निर्धारित खुल्ला र सुरक्षित स्थानमा जाने ।

३) ग्याँस, चुलो, बिजुली आदि तत्कालै बन्द गर्ने ।

४) भुइँचालो आउँदा बाहिर भएमा तत्काल घरभित्र नपस्ने, पस्नै पर्ने भएमा पछिल्ला धक्काले घर

- नभक्तिकेने एकिन गरेर मात्र भित्र पस्ने ।
- ५) बिग्रे, भत्केको ठाउँहरूबाट टाढै बस्ने । सुरक्षाकर्मी, दमकल अथवा उद्धार कार्यमा संलग्न संस्थाहरूले अनुरोध गरेको अवस्थामा मात्रै त्यस्ता भत्केका ठाउँहरूमा उद्धार कार्यको लागि सहयोग गर्ने । उल्लेखित उद्धारमा संलग्न अधिकारीहरूले आफ्नो घर सुरक्षित छ भन्ने जानकारी दिएको अवस्थामा मात्रै घरभित्र फर्किने ।
 - ६) भुइँचालो गएपछि विभिन्न प्रकारका हल्ला चलन सक्छन्, त्यसैले ती हल्लाको पछि नलागी वास्तविकता बुझ्ने प्रयास गर्ने ।
 - ७) पुनः भूकम्पको धक्काहरू आउन सक्ने संभावना भएकोले सचेत रहने ।
 - ८) आपत्कालिन ताजा खबरहरू रेडियो एफ.एम.हरूबाट प्रसारण भईरहने हुनाले विशेष ध्यान दिएर रेडियो सुन्ने ।

गगनचुम्बी भवन (High Rise Building)

गगनचुम्बी भवन भन्नाले यति नै उचाईभन्दा माथि हुनुपर्दछ भन्ने कुनै वर्णन नगरिएता पनि साधारणतया ३५ मिटर वा सोभन्दा अग्ला वा १२ तल्लेदेखि माथि अग्ला भवनहरूलाई गगनचुम्बी भवन (High Rise Building) भन्ने गरेको पाइन्छ । विश्वको इतिहास हेर्दा सन् १८८० मा संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट यसको सुरुवात भएको पाईन्छ । यसको विकास सँगै २० औं शताब्दीको बिचतिर एउटा निश्चित मापदण्ड निर्धारण गरी विश्वका धेरै जसो देशहरूमा यस्ता भवनहरू निर्माण गरिएको पाईन्छ । हाल आएर नेपालको राजधानी काठमाडौंमा समेत यस्ता भवनहरूको निर्माण हुन थालेको छ । नेपालमा २०६२ सालदेखि यस्ता भवनहरूको निर्माण शुरु भएको हो ।

शहरी इलाकामा बढ्दो जनसंख्या, जमिनको सीमितता र मूल्य बढी अधिक हुन थालेपछि यस्ता गगन चुम्बी भवनहरूको निर्माणमा मानिसहरूको आकर्षण हुन थालेको हो । यस्ता भवनहरूमा बसोबास गर्दा होटल संचालन, अफिस प्रयोजन तथा अन्य व्यापारिकप्रयोजनको लागि निर्माण गरिन्छ ।

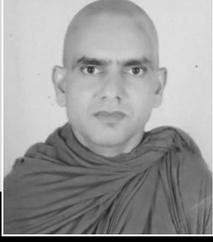
त्यस्ता महलहरूमा हुनसक्ने विपद्का घटनाहरूबाट बच्न सुरक्षात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न अत्यन्त आवश्यक देखिन्छ । त्यस्ता गगनचुम्बी भवनहरूमा विशेषत आगलागी, भूकम्प तथा आतंककारीबाट गरिने बम विष्फोटनबाट हुन सक्ने खतरालाई मध्यनजर गरी निर्माण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ । साथै त्यस्ता भवनहरूमा बस्ने मानिसहरूले पनि खतरालाई मध्यनजर गर्दै यदि घटना घटिहालेमा ज्यान

बचाउनको लागि अपनाउनु पर्ने सुरक्षात्मक उपायहरूको बारेमा तथा भाग्ने बाटोहरूको बारेमा जानकारी हुनाका साथै सकेसम्म अभ्यास तथा ड्रिल समेत गर्दा भाकारी हुने देखिन्छ । साथै निर्माणको लागि जिम्मा पाएका सम्बन्धित संस्थाहरूले समेत आगलागी तथा भूकम्बाट हुने खतरालाई मध्यनजर गर्दै निर्माण कार्य गरिने पर्दछ साथै सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई हस्तान्तरण हुँदा समेत सुरक्षात्मक उपायहरूको बारेमा जानकारी तथा अभ्यास गराई हस्तान्तरण गरिने परिपाटीको थालनी गरिनु पर्दछ ।

सुरक्षात्मक उपायहरू तथा पूर्व तयारी

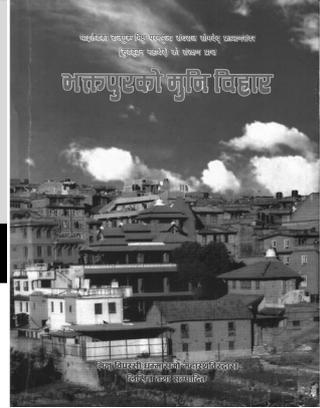
- भूकम्प प्रतिरोधात्मक भवनहरूको निर्माण गर्ने ।
- आपत्कालिन योजनाको निर्माण गर्ने, आपत्कालिन व्यवस्थापन टोली गठन गर्ने साथै समय समयमा भवनमा बसोबास गर्ने तथा कार्यरत सबैलाई समावेश गराई अभ्यास तथा ड्रिल गराउने साथै चेतनामूलक कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- आपत्कालिन अवस्थामा सेना, प्रहरी, अस्पताल तथा दमकलको सम्पर्क गर्ने बारेमा बसोबास गर्ने सम्पूर्णलाई जानकारी दिने ।
- सकेसम्म यस्ता ठूला ठूला भवनहरूमा नै रहने गरी उद्धारका आवश्यक सामग्रीहरूको साथसाथै Fire Brigade को समेत व्यवस्था गर्न सकेमा प्रभावकारी हुने ।
- आगलागी भएमा Warning को लागि Alarm सिस्टमको सम्पूर्ण तलाहरूमा व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- प्रत्येक तल्लामा Smoke तथा Heat Detector को व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- आगलागी भएमा निस्कने आपत्कालिन तथा वैकल्पिक बाटोहरूको बारेमा नक्साङ्कन गरी सम्पूर्ण तल्लाहरूमा सबैले प्रष्ट देख्ने गरी राख्ने ।
- भूकम्प गएको समयमा अपनाउनु पर्ने साधारण सुरक्षात्मक उपायहरूबारे जानकारी गराउने ।
- प्रत्येक तल्लाहरूमा आगलागी नियन्त्रणको लागि Fire Alarms, Automatic Sprinkler, Fire Extinguisher तथा Standpipe and Fire Pump को व्यवस्था प्रत्येक तल्लामा गर्नु पर्दछ । साथै पानीको आवश्यक व्यवस्थाको लागि Under Ground Water Tank हरूको व्यवस्था गरिनु पर्दछ । जुन आगलागीको समयमा अग्नि नियन्त्रकहरूले Fire Hoses प्रयोग गरी अग्नि नियन्त्रणमा प्रयोग गर्ने सजिलो हुन्छ । ♦

(श्रोत : सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयको हाते पुस्तक-२०७१)

खोज, अनुसन्धान र जानकारीको सम्मिश्रण “भक्तपुरको मुनिविहार कृति”-१

भिक्षु रेवतकीर्ति, बुद्धविहार-पनौती

गताकबाट क्रमशः

१६. किताबमा मुख्य रूपमा उल्लेख भएको विषय यो छ कि सन् १९९८ नोभेम्बरमा श्रीलङ्कामा भएको अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनले हरेक वर्ष मई महिनाको पूर्णिमालाई वैशाख दिवसको रूपमा संयुक्त राष्ट्र संघको प्रधान कार्यालय र अरु कार्यालय, निकाय, नियोगहरूमा मनाइयोस् भनी राखेको प्रस्तावलाई श्रीलङ्काको अगुवाईमा ३४ राष्ट्रहरूको समर्थन र सक्रियतामा संयुक्त राष्ट्र संघको ५४ औं वार्षिक महासभामा सन् १९९९ डिसेम्बर १३ र १६ मा भएको बैठकको प्रस्ताव नं. १७४ ले सर्वसम्मत निर्णय पारित गरेपछि सो निर्णयलाई विश्वव्यापी रूपमा स्वागत र खुशी व्यक्त गरियो । यसै अतीव महत्त्वपूर्ण पावन खुशीको सम्झनामा थाइल्याण्डका संघराज सोमदेव फ्रा. जाणसम्बरले संयुक्त राष्ट्र संघको प्रधान कार्यालय न्युयोर्क, अमेरिकामा International Buddhist Vesak Memorial Stupa स्थापना गर्ने सदिच्छा व्यक्त गर्नुभयो । संघराजको सो इच्छा क्रियान्वयन हुने भएपछि संघराजकै आदेश अनुसार सोही स्तुप र भगवान् बुद्धको अस्थिधातुलाई विभिन्न राष्ट्रहरूमा प्रदर्शनी तथा विश्व यात्रा गराउने कार्य भयो । स्तुप र अस्थिधातु नेपालमा पनि प्रदर्शन गर्ने सिलसिलामा लेखक भिक्षु विपस्सीकै विशेष पहलमा राजधानी र राजधानीको सबभन्दा नजिकको जिल्ला ललितपुरमा नभई भक्तपुरकै मुनि विहारमा प्रदर्शन हुनु मुनि विहारको मात्र नभई काठमाडौं र ललितपुरको तुलनामा बौद्ध इतिहासमा कम चर्चा पाएको भक्तपुरको लागि पनि इतिहासकै गौरवको विषय हुन पुगेको कुरा किताबमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१७) यस्तै सानोतिनो कमजोरीको व्याख्या गर्ने क्रममा लेखकबाट धर्म व्यवहारले गरिने हो सिद्धान्तले होइन, सिद्धान्त सबैको फरक-फरक भए पनि गन्तव्य एउटै भएकोले त्यहाँ पुग्नका लागि पनि सिद्धान्तबाट होइन व्यवहारबाटै पुगनुपर्ने धर्मादय सभा, भक्तपुरको नेतृत्वमा मुनि विहारमा २०४६ साल कार्तिक ३ गते मुनिविहारमा प्रवचन दिनुभएका संसार सुप्रसिद्ध ध्यानाचार्य सत्यनारायण गोयन्काज्यूको मनसाय जस्तै लेखकले पनि यस्तै विचारधारालाई आत्मसात गरेको देखिन्छ । तथापि थेरवादी, महायानी भिक्षुहरू लगायत सारा मानिसहरूलाई चित्त

बुझाउन सक्षम भए पनि अन्तिममा व्यवस्थापनको कमजोरीको कारण विहारकै एक जिम्मेवार भिक्षुको भनाईबाट बुद्धधर्मकै अर्को पक्ष वज्रयानी मतलाई अनुसरण गर्नेहरूले वज्रयानी परम्परा अनुसार स्तुप र अस्थिधातुको पूजा गर्न उनीहरूलाई पहिले अनुमति दिई पूर्व व्यवस्था भइसकेकोमा पछि भिक्षु नन्दको भनाईबाट सो नपाउँदा उनीहरू दुःखी हुन पुगेकोमा लेखकबाट त्यस घटनालाई ठूलो काम गर्दा सानो कमजोरीको रूपमा लिएर दुःख व्यक्त गरिएको छ ।

१८) राम्रो आँखाले हेरे सबै कुरा राम्रै देखिने र नराम्रो आँखाले हेरे सबै कुरा नराम्रै देखिन्छ भन्ने सिद्धान्त निरपेक्ष रूपमा कस्तो ठाउँमा लागु हुने हो भन्ने निर्व्याज गर्न नसकिने स्थिति हामी संघसदस्यहरूलाई समेत आइपर्ने अवस्था पनि कितावमा चित्रण भएको विषयहरूमा मुनिविहारको गतिविधिलाई भिक्षुमहासंघले औपचारिक सहयोग नगरेको भन्ने मुनिविहारको भनाई र भिक्षुमहासंघबाट मुनिविहारले गरेको गतिविधिहरूमा विगतदेखि वर्तमानसम्म भिक्षुमहासंघमा भएका पत्राचारहरूमा न स्वीकृति न निषेध गरी चुपचाप रहेको सन्दर्भमा सम्बन्धित माउ संस्थासँग आफू मातहतको संस्थाले सहयोग र स्वीकृति माग गरेको कार्यहरूमा ठीक गरे ठीक र बेठीक गरे बेठीक भन्ने साहस हुनै पर्छ, यस्तो हुन नसके एउटै विश्वासका धेरै समानान्तर संस्थाहरू जन्मन सक्ने खतरा समेत रहन्छ भन्ने मनोभावनाहरू पनि मुनिविहारले आफ्नै किसिमको स्रोत साधन र समर्थन प्राप्त गरेर बढाइरहेको गतिविधि र किताबमा व्यक्त गरिएका शब्दहरूबाट जिब्रो चल्थो कुरा बुझ्यो, हावा चल्थो पात हल्लिएको रूपमा बुझ्न सकिन्छ ।

१९) साथै किताबमा प्रस्तुत भएको विषयवस्तुहरूमा समष्टिमा एकता र कार्यहरूमा विभिन्नता हुनु सर्वमान्य सिद्धान्त हो । यसमा कुनै विवाद छैन तथापि यहाँ केही केही सवालमा व्यवहारले खारिन बाँकी नै भएका र एकदम जुनियरलाई औपचारिक शिक्षाको बयान गर्ने सिलसिलामा उनीहरूले नै धान्न नसक्ने धेरै प्रशंसा पनि भएको देखिन्छ । लो प्रोफाइलमा बसेर आफ्नो भूमिका देखाउन नचाहने तर मानसिक भावले सबैको

कल्याण चाहने व्यक्तिहरूको भूमिका लेखकले मनसायबाटै न्यून देखाउन खोजिएको हो वा मान्छे व्यक्तिको क्षमताअनुसार असल बन्नु पर्छ कि अरुको चाहना अनुसार मान्छे ठूलो बन्न खोज्दा आफ्नो सानो अस्तित्व पनि गुमाउनु पर्छ भन्ने प्रश्नगत भाव पनि भावुक व्यक्तिहरूलाई यस किताबले दिन्छ । किताबको अरु पक्षलाई हेर्दा किताबमा लेखक तथा सम्पादकका प्राविधिक पक्षगत वस्तुहरू एवं विषय पर्गल्ने क्षमता सहयोग गर्नेहरूको भन्दा लेखकको क्षमता नै धेरै देखिन्छ । तर आफू नै सबै कुरामा एकलो भाले देखिनु प्राविधिक पक्षले राम्रो हुँदैन भनेर आफैले जिम्मा दिएको र प्रशंसा गरेको व्यक्तिबाट बरु उतिकै ध्यान पुऱ्याउन नसकेर हो अथवा ठूलो कुराहरूमा ध्यान राख्दा साना कुरामा आँखा नपुगेर हो अथवा मुनिविहारको आफ्नो समयको प्रत्यक्ष साक्षी नभएकोले विहारसम्बद्ध पछि बनेका भिक्षुका तथ्यहरू वर्षावास बसेकाहरूका सन्दर्भमा र इतिहासको विप्लेषण अलि स्पष्ट नभएको हो कि जस्तो लाग्ने र तिथिमितिहरू सामान्य रूपमा गल्ती हुन पुगे तापनि किताबले समग्र जानकारीहरू भने भारी मात्रामा दिएको छ ।

२०) नामै भक्तपुरको मुनिविहार रहेको किताब मुनिविहार आजको अवस्थासम्म आइपुग्न क-कसको कति कति कति योगदान छ भनेर विप्लेषण गर्ने काममा लेखक तथा सम्पादकले आफ्नो ज्ञानले भ्याएसम्म कसैलाई पनि अन्याय नहोस् भन्ने कति हेक्का राखिएको छ, त्यो यसपछिका प्रतिक्रियाबाट पनि थाहा होला । तर समग्रमा लेखकको मनसायबाट भने कसैप्रति पनि अन्याय नभएको पंक्तिकारको आफ्नो बुझाई छ । तथापि कोही चर्चामा आउन चाहने कोही नचाहनेको अगाडि हामी पृथग्जनहरू सबैले पहिले आफ्नो शान्ति खोजेर अरुको शान्ति खोज्ने भएकोले जसको ज्ञान अनुभूतिमा परिणत हुनसक्छ त्यस दिनदेखि संसारको प्रशंसा र निन्दाको कुनै अर्थ नहुने भगवान् बुद्धको शिक्षालाई प्रस्तुत किताबले कति सघाउन सक्छ त्यसैमा यस किताबको सार्थकता भल्कन सक्नेछ । यसर्थ कसैले गरेको प्रशंसा र निन्दाले भन्दा अनुभूतिजन्य सुख खोजेर हिँड्नेहरूका लागि कसैलाई दुःख नदिई उत्पन्न हुने अनुभूतिजन्य सुखको अगाडि व्यक्तिको विश्वासको विरुद्ध दुनिया नै एकातिर लाग्दछ भने पनि उसको आत्म विश्वासको दसी उही नै हुन्छ र उसको आत्म विश्वासको साक्षी पनि उही नै हुन्छ । त्यसबेला उसलाई न कसैले न्याय गर्न सक्दछ न कसैले दण्ड दिएर दिन सक्दछ । किनकि उसको विश्वासमा न कुनै आग्रह न कुनै पूर्वाग्रह नै बाँकी रहन्छ । त्यहाँ मात्र यथावादी तथाकारी, तथाकारी यथावादी बाँकी रहन्छ । मान्छेभित्र रहेको अन्तरनिहित सत्यको सन्दर्भमा मानिस समूहमा रहँदा या त आफ्नो व्यक्तित्वले सबैलाई रिभाएर बस्नु पर्दछ या त बहुजन हिताय बहुजन सुखायको निमित्त अधिकार सम्पन्न भएर बस्नुपर्दछ या त अरुलाई मन नपर्दा नपर्दै पनि आफ्नो विवसताको कारणले उनीहरूलाई

आफ्नो प्रभुत्वमा राख्नु पर्दछ । यही स्वार्थमा सुखकामी काममा लागेका कोही चर्चित कोही अचर्चित मुनिविहारका अनागारिका नीलशोभालगायत उपासक उपासिका धेरै मानिसहरूको रगत पसिनालाई मानिसको ज्ञानको दायराले ठीक ठीक विप्लेषण गर्न कति सकिन्छ त्यो भन्न सकिँदैन । तथापि लेखकको भावनाबाट भने लेखकले सक्दो प्रयास गरी लेखेको किताबमा अंग्रेजी-नेपाली डायरी तथा विदेशस्थित अध्ययनरत भिक्षु, श्रामणेरहरूको विवरण र सम्पर्क ठेगानाको साथ देशभरिकै भिक्षुहरूको वस्तुस्थिति समेत प्रस्तुत भएको यो किताब शीर्षक अनुसार मुनिविहारसँग मात्र केन्द्रित नभएकोले बौद्ध इतिहासको स्वतन्त्र जानकारी राख्न चाहने र विशेष गरी नेपालमा थेरवादको स्थिति तथा भिक्षु एवं अनागारिकाको सन्दर्भमा जान्न चाहनेहरूलाई पनि अभ उपयोगी देखिन्छ ।

२१) अन्त्यमा नेपालका ८० वटा विहारमा ८० वटा पात्र दान गरी नामै गुल्पारत्नको नाम कमाएको सो उपासकले यस पंक्तिकालाई पनि बताएका उक्त उपासकको गुल्पाको बारेमा किताबमा कतै उल्लेख नभएकोले यो कुरा उल्लेख गर्नुपर्ने तर भूलबस छुट हुन गएको लेखकले यस पंक्तिकारलाई सम्भना दिलाउनुभएको थियो । काम गर्दा गल्ती भएका यस्तै पक्षहरूलाई आफ्नो र अरुको नभनी यथार्थ लेखिदिन पंक्तिकारका पनि आचार्य गुरु लेखकबाटै भनिएकोले लेखकमा आफ्नो गल्ती छोप्ने चाहना पनि नरहेको देखिन्छ । अरुले आफ्ना नराम्रा कुराहरू छोपिदिनुस् भन्दछन् तर लेखकले नै कमजोरीहरूको आलोचना गरिदिनुस् भन्नुभएबाट उहाँमा काम गर्दा उत्पन्न भएका ठूला आलोचनाहरूलाई पनि बहन गरेर लैजाने क्षमता पनि भएको प्रत्यक्ष उदाहरण पनि देखिन्छ । उदाहरणको लागि ठूला-ठूला बिल्डिङ्ग विहारहरूमा दुई जना भिक्षु सँगैबस्न नसक्ने स्थिति भएका नेपालका थेरवादी विहारका केही भिक्षुहरूले उदाहरण दिनुपर्ने भन्ने भिक्षुहरू सुखा संघस्स सामग्री भएर बस्नको लागि अनाथपिण्डकले भगवान् बुद्धलाई दान गरेको जेतवन विहारको चर्चा गर्छन् । तर मुनिविहारमा हेर्न गयो भने त्यहाँ ६०/७० जना अभ कहिले काहि बढी पनि भिक्षु, श्रामणेर, अनागारिका, ऋषिनी एवं उपासक उपासिकाहरू दिनहुँ सजिलै पालिइरहेका देखिन्छन् । नेपालमा काम गर्नेको खुट्टा तान्ने प्रवृत्तिले गर्दा उनीहरू यो पारदर्शिता चाहिँ देख्दैनन् । यो मुनिविहार र भिक्षु विपस्सीका बाहिर देखिने पक्षहरू हुन् । आन्तरिक पक्षहरू भने भगवान् बुद्धको शिक्षा मुताविक पंक्तिकारको ज्ञानले देख्न नसकेको भए सबै सम्बद्ध व्यक्तिहरूमा क्षमा समेत माग्दछु । यसर्थ लेखकले प्रस्तुत गरेको किताबमा इतिहास र केही जानकारी स्पष्ट हुन नसकेको सामान्य गल्तीलाई छोडेर शिक्षाको क्षेत्रमा काम नगर्नेले भन्दा काम गर्नेले गरेको नगन्य गल्तीलाई चामलको भुसको रूपमा लिई यस्तो कृतिलाई मुनिविहारको वस्तुस्थितिको विप्लेषणको निमित्त महत्त्वपूर्ण दस्तावेज मान्नुपर्छ । अस्तु ॥

बौद्ध राष्ट्र नेपाः, भीगु पहिचान । शान्ति क्षेत्र नेपाः, भीगु पहिचान ।

✉ अमृतरत्न तुलाधर, लालदरवार-कान्तिपुर, losthorizon@mail.com.np

संसारं नेपाःयात "शान्ति क्षेत्र" घोषणा याःगु लुम्बिनीयागु ख्वालं खः, पशुपतिनाथयागु ख्वालं मखु । आः बौद्ध राष्ट्र जुल ला कि हिन्दु राष्ट्र जुल? थौंतक नेपाःयात "शान्ति क्षेत्र" घोषणा याःगु देशपिनिगु ल्याः १४४ थ्यन । थ्व ल्याःयात अफ साया यंके फय्के माःगु दु । तर थ्व तथ्यांक वेबसाइटय् पिहांवःगु नं नेपाल सरकारं सिइक सिइक हुया छ्वःगु खः । गज्वःगु बेकाइदा ! "शान्ति क्षेत्र" घोषणा याःपिनिगु धलः थुकथं दुः-

अफगानिस्तान, आय्ल्बाय्निया, अय्ल्जेरिया, आय्ण्डोरा, आंग्गोला, आय्ण्टग्वा, अर्जेन्टिना, आर्मेनिया, अष्ट्रेलिया, अष्ट्रिया, अजरबैजान, बहराइन, बंगलादेश, बरबाय्दोस, बेलारूस, बेल्जियम, बेलाइज, बेनिन, बोलिभिया, बोटस्वाना, ब्रजिल, बेलायत, ब्रुनाइ, बल्गेरिया, बुर्किना फासो, बर्मा, बुरुण्डि, क्याय्म्बोडिया, क्याय्मरून, क्याय्नडा, केप भर्दि, श्रीलंका, चिलि, चीन, कोलम्बिया, क्रोमोरस, कंगो, कोष्ट रिका, क्रोय्शिया, क्यूबा, साइप्रस, चेक गणतन्त्र, डेनमार्क, जिब्राल्टर, डोमिनिका, इक्वेडोर, मिश्र, एल साय्ल्भेडोर, एरिट्रिया, एष्टोनिया, एथिओपिया, फिजि, फिनलाय्ण्ड, फ्रान्स, जर्मनी, घाःना, यूनान, ग्रेनडा, गुआटेमाला, गिनि, गुयाय्ना, हाइटि, हण्डुरस, हंगेरी, आइस्लयाण्ड, इण्डोनेशिया, इरान, इराक, आयर्लाय्ण्ड, इजरायल, इटली, जमाइका, जापान, जोर्डन, केन्या, दक्षिण कोरिया, उत्तर कोरिया, कुवेत, लाओस, लाय्टभिया, लेबनन्, लेसोथो, लाइबेरिया, लिब्या, लक्जमबर्ग, माय्दग्वाय्स्कार, माल्दिबि, मलेशिया, माय्ल्दिभ्स, मालि, मौरिटानिया, मौरिशियस, मेक्सिको, मंगोलिया, मरक्को, मोजाम्बिक, नेडरलायण्डस्, न्यूजिलयाण्ड, निकारागुवा, नाइजर, नाइजेरिया, नर्वे, ओमान, पाकिस्तान, पाय्नमा, पाय्ग्वे, पेरू, फिलिपाइन्स, पोलाय्ण्ड, पोर्च्युगल, कतार, रोमानिया, सेन्ट लुसिया, सेन्ट भिनसेन्ट, समोवा, साउदी अरेबिया, सेनेगल, सेक्रिलिस, सिरा लियोन, सिंगापुर, दक्षिण अफ्रिका, स्पेन, सुदान, सुरिनेम, स्वाजिलयाण्ड, स्विडेन, स्विजरलायण्ड, सिरिया,

टाय्न्जनिया, थाइलायण्ड, टिमोर-लेष्टे, टोगो, टुनिशिया, टर्कि, युग्यायण्डा, संयुक्त अरब एमिरेट्स, संयुक्त राज्य अमेरिका, उरुग्वे, भेनेज्युएला, भियतनाम, यमन, युगोस्लाभिया, जाय्म्बिया, जिम्बाब्वे । वय्कःपिन्त हार्दिक साधुवाद बिया च्वना ।

शाक्यमुनि बुद्ध "एशियाया ज्योति" जक मखुसे "विश्व शान्तिया नायक" नं खः । थौं भीगु देशय् ६० प्रतिशत बौद्धत दु धाःसा ३० प्रतिशत जक हिन्दूत खने दु । न्हापा भगवान् बुद्ध जन्मे जूगु देश हिन्दु राष्ट्र । वा ! गुलि याउँसे च्वं, गुलि अःपुसे च्वं । **Might is right** अर्थात् जसको शक्ति उसको भक्ति यानाः हिन्दू राष्ट्र घोषणा यात । निरंकुश शासन पञ्चायत नं पल्टे जुइ धुंकल, तानाशाही बहुदलीय व्यवस्था नं क्वःदले धुंकल । थुपि प्रजातान्त्रिक खने मडु । उकिं भीसं आः वयाः बाँलाक न्हयलं चाय्के माल, होशे वय्के माल । मतलब ई छप्ते हे सिति छ्वय् मजिल ।

धार्मिक इतिहास छकः ध्वाथुइक पुइका स्वःसा बुद्धधर्मयात दकले न्हापां विकृति हःम्ह शंकराचार्य जुयाच्चन । अले जयस्थिति मल्ल, गुम्हसिनं नेपाल मण्डलं थेरवाद भन्तेपि सकसितं पितिना छ्वल । वयां लिपा पृथ्वी नारायण शाह व बाँके दनिगु शाहवंश । वयां लिपा जंगबहादुर राणा व बाँके दनिगु राणावंश । वयां लिपा निरंकुश शासन पञ्चायत । वयां लिपा तानाशाही बहुदल गुम्हेसिनं २०४७ सालय् हःगु सम्विधान बिइफुगु हे मखु । व हे मुलु, व हे सुका- "हिन्दु राष्ट्र", गज्वःगु जिद्विपि !

पञ्चायत व्यवस्था स्थापना यानाः धिराज महेन्द्र नेपाःयात हिन्दु राष्ट्र घोषणा यात, गुगुकि वया अबु धिराज त्रिभुवनं हे मयाःगु । थ्व बिलकुल मिले मजू । कयले याना स्वःसा नेपालय् बौद्धतयगु बहुमत दु । हिन्दू त ला अल्पमतय् लानाच्वंगु दु । बौद्ध धाकवसित अर्थात् अहिन्दू धाकवसित नं हिन्दू यानाः जबरजस्त बहुमत खाकल । थ्व तःधंगु अन्याय

खः । विश्वया छगू जक हिन्दु राष्ट्र ला भारत खः, नेपाः मखु । नत्रसा भारतयात छाया हिन्दुस्तान न धाइ । नेपाः ला न्हापानिसँ बौद्धस्थान खः । धिराज तःधं लाकि द्यो तःधं? भ्रष्ट राजनिति **Dirty Politics** तःधं लाकि धर्म तःधं? भारतयागु हिन्दू जनसंख्या नेपालय ल्वाकछयाये हयां जिइला? नेपालय बौद्ध देगःत छक्कः स्वयादिसं, हिन्दू देगःत सिबे अप्पो खने दु । थ्व सत्यगु तथ्याकयात ल्हाका तःगु खः ।

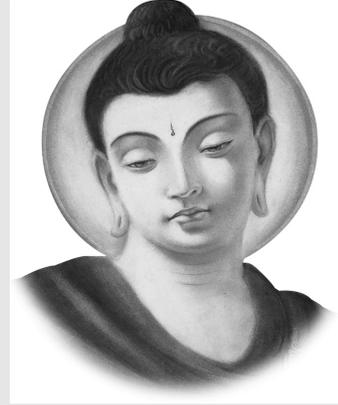
स्वइदिसँ म्हिगः तक मंगोल जातय स्वखलः जक — तामाङ्ग, शेर्पा व मनाङ्गेयात जक बौद्ध जनेयाना तःगु । मेगु बाकिगु सारा मंगोल जात गुपि खः कि राइ, लिम्बु, मगर, गुरुङ्ग आदि यात न हिन्दू जनेयानातःगु । थ्व तःधंगु अपराध खः । मंगोल जात फुक्कं बौद्ध जुइगु बाहेक मेगु उपाय छुं मदु । राणा मगर, थापा मगर फुक्कं बौद्ध खः । थारूत फुक्कं बौद्ध खः । ठमेलया प्रधानत फुक्कं बौद्ध खः ।

२०१७ सालय धिराज महेन्द्र न्हूगु अथवा प्रथम सम्विधान हःगु अनुसार जनतायागु मनविरुद्ध हिन्दूराष्ट्र घोषणा यात । थुकियात न्हू दिल्ली विरोध मयाःगु खनाः गजब चायाच्चना । अले किंछदँ लिपा धिराज महेन्द्र थ्व

संसार मत्ययकं त्वःता वनेमाल । वयांलिपा काय्म्ह धिराज वीरेन्द्र वल । पोखराय "विश्व शान्ति स्तूप" थुना बिल । लुम्बिनीइ जापानी भिक्षु स्यानाबिल । स्वयम्भू पर्वतस्थित आनन्दकुटी विहारय अस्थिघातु खुया यंकल । अयनं छुं नियन्त्रणय हये मफु । न छुं कारबाही यायेफत । थुकिया फलस्वरूप दरबार हत्याकाण्डय लानाः अकालं सिइमाल । लोकताण्त्रिक गणतन्त्र वयेधुंकाः न सुखेतय शाक्यमुनि बुद्धयागु मूर्ति क्वःथला बिल । लज्या धैगु छप्ते हे मचाःम्ह प्रशासन ।

ब्रह्मू न प्रशासन यातले, न्ह्याकाच्चतले थ्व देश ठीक नइमखु । थ्व जिगु क्वातुगु प्रतिज्ञा खः । उकिं इमित राजनीति ख्यलं पितिना छ्वयेमाः । थुमित तापाक्का तया तयेमाः । सैतान तयसं बुद्धधर्मयात अति हे सः मयाः । लुम्बिनी प्रगतिशील जुगु स्वये मफु । भैरहवायात अन्तरराष्ट्रिय विमानस्थल दयेकूगुली सिक्क नुगः मुयाच्चंगु दु । बौद्ध विश्वविद्यालय छगू दर्ता यानाबिइत अति थाकु चाइपि । न्हूगु संविधान धर्मनिरपेक्षता मब्युसा सापेक्षता हे हयेगु, उकिसनं बौद्ध राष्ट्र हे तुं घोषणा याकेगु ! थुकी जिगु तःधंगु अठोत दु । अस्तु ॥

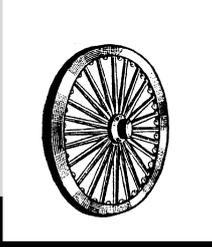
बुद्धया जन्मभूमि राष्ट्र नेपालय सुख-
शान्ति न्यनावनेमा ।
सकल नेपाःमिपिके धार्मिक चेतना
विकास जुजुं वनेमा ।

मिलन बहुदेशीय सहकारी संस्था लिमिटेड

हवनाछँ, पाको, न्यूरोड, काठमाडौं ।

फोनः ४२३१०३६, ४२२२०६५, फ्याक्स : ४२१६१६७

The role of Buddhist teachings and techniques on the way of progress Education System of Nepal in brief

✍ Ven. Dilbhadra, Anandakuti, B.A. (Hons), M.A./M.Phil studying

*"Bahusaccancasippanca
vinayocasusikkhito
subhasitacayavaca
etammangalam-uttamam"*

(To have much knowledge, to be skilled in crafts, to be well trained in discipline and to have good speech. This is the highest blessing.)¹

The aim of this researched paper is to provide best and swift solution for the educational crises in Nepal. Educational degradation is one of grave crisis in 21st century, which has occurred due to the diversity of human thoughts. Concisely, current system of education has turned into a battlefield with competitive learning process. Most the students are persuaded to defeat others by gaining higher standard, but not encourage valuing the humanity. In additional, ethical progress of students is gradually vanishing with lack of discipline. In this circumstance Buddhist teachings and techniques are most necessary to apply to the modern education scheme.

Initially, explication continues with observing the purposes of learning process in 21st century. The majority of educational institutes are on the race of earning titles and reputations to their institute for outstanding position rather than developing student's spiritual advancement. As a result, students are transforming into machinery organs without soft skills.

Secondly, emphasizing the cognizance of learning with Buddhist perspective, aims of education should be applied for wellbeing of the society and righteous livelihood. Despite with tremendous technical acquaintance, people misuse technology to make their own destructible destination by inventing nuclear weapons and it directly effects to decrease sustainable development. As swift and superlative solution, affiliating Dhamma education with each and every curriculum can establish the true sense of learning in a competitive society.

Thirdly, education is the main tool of human progress which essentially for transformed and an unlettered child into a mature and responsible adult, but a number of children are occupied as labourer due to extreme poverty. Therefore, poverty is a significant obstacle to education. The administration must provide an equal opportunity for

all children to learn without discrimination.

Finally, progressing the value of education for the future, current purpose of education needs to turn into the righteous path with applying Buddhist teachings to provide "Education For All" (EFA).

Conclusion

Education should not be traditional but definitely it should be rational. The Buddha was a rational guider who awakened people to develop morality and spirituality to seek for the truth. "See the truth as it is" should be the main purpose of education than developing myth and stereotypical ideas in student's mind. In addition, education is not only limited for the reading and writing but to the every single activities of day-to-day life. Similarly, all the conflicts such as social, political economic and environmental issues are causes of lack of education and non-awareness of people. The modern competitive education system leads to unwholesome mind states such as jealousy, anger, hatred, etc... Currently, parents want their children to earn a degree, ensure a better social status with sufficient money. Unfortunately, they rarely expect to improve ethical manner of their children. Consequently, the children lose their ethical conduct and become part of the competition in the society. Most parents have already decided what would be their children's future status such as becoming doctor, engineer, businessman etc... Finally, the most of the children become robots without emotions. That is why we need moral practices more and more to be added to the current curriculum systems which use in primary level, secondary level as well as university level.

A man may conquer a million men in battle, but one who conquers himself is, indeed, the greatest of conquerors²

(Footnotes)

1. MangalaSutta, Khuddakapathapali, Khuddakanikaya, Suttantapitaka, PTS, P. 003
2. Dhammapada VIII, SahassaVagga, Verse 103

(Writer is : In Present; Research/ Assistant Lecturer,
Department of Buddhist Studies, Sri Lanka International
Buddhist Academy, Sri Lanka)

HINDRANCES

✍ SUNIL LAMA

Hindrances a quite important subject matter of Buddhism especially for those who practices meditations. Hindrances are the collection of those mental defilements that just obstructs meditators during the time of Samadhi practices or insight practice. it is said that its too visible and can be seen in front of u when you meditate because no one can escape form this defilements during meditations which always take you far from meditations. So its easy to find out hindrances, when you are unable to meditate.

So generally the obstacles for meditations are collectively known as hindrances. There are varieties and lot of mental defilements used to arise in daily life or during the course of meditation. Therefore to make them study easy and fast early Buddhist practioners had classified them under 5 groups. They are as bellows:

1. Sensual Desire (kamcchanda)
2. ILL will (vyapada)
3. Sloth and torpor (thina, middha)
4. Restlessness and anxiety/remorse (uddhacha, kukkucha)
5. Doubt and indecision (bicikkicha)

INDIVIDUAL HINDRANCES IN BRIEF:

1. SENSUAL DESIRE (KAMCCHANDA):

Sensual desire is a most dominant factor in the context of defilements. It is that kind of a factor which sees everything just beautiful because the nature of our sense organs is to perceive only pleasure, pleasure and only pleasure. it contains affection and lust towards opposite gender, sometimes similar gender too (3rd gender).we becomes attractive in every beautiful things which just generate craving, desire and mostly attachment

on them. We just want it whatever we like which lead towards those natures which can be problems in future.

In the course of meditation when we close our eyes and start to meditate at sometimes we may remember beautiful and pretty girls which we have been saw in movies, on the road ,in classrooms anywhere. Then what happens? We just become distracted in our meditations and we start to dream about that.

Secondly, while meditating sometime we will feel pleasant feelings. And we just become pleased on that. We wish those feelings remains last and wish that whenever I do meditation it will be pleasure to feel that feelings again. Now we/I become distracted from the path of bhavana.

Over coming from sensual desire:

- 1.foulness meditation(asubha bhabana)
- 2.meditating in impurity of body (kayagata sati)
- 3.Guarding sense doors

2.ill will (byapada):

Ill will is simply opposite nature of sensual desire.in sensual desire we just crave and want things eagerly but in ill will we just hate it.we want to take it far away and make distances from it.there are a peoples,things ,objects to whom we dislikes,hate and are being annoyed with them.so ill will is unwanted to those feelings which is generated by thinking,remembering and seeing them.

Overcoming from ill will:

- 1.loving kindness meditation.
- 2.being aware from the bad kamma and consequences of it
- 3.reflecting its nature whenever it arises.

3.SLOTH AND TORMPOR:

Sloth is laziness and **torpor** is sleepiness.it is common that whenever we do bhavana we may sometimes feel laziness on watching repeatedly our breath or contemplating on objects.it just becomes boredom and slowly we feel pleasure sleeping while meditating.there are several reasons for this hindrances.

Causes:

1. putting hard effort on meditation
2. at the starting phase of meditation
3. week concentration.

It is said by the venerable monks and nuns and practioners that if our concentration is so strong then one can do meditate whole day and night without lazzyness and sleepyness.

Overcoming sloth and torpor:

- 1.kasina meditation (alokakasinam)
- 2.changing posture.
- 3.staying in open air.
- 4.restlessness and anxiety:

This is the most annoying parts of the mental defilements.practioners usually become frustrate because they are being unable to feel the same pleasure they had been felt before meditating.also practioners become frustrate because they are not being able to improve in meditations.now they feel it tough and started to hate it because of the several efforts they remain in the same places.no progress at all.

Restlessness is simply refers uncontrollable bodily act and anxiety refers unrested mind.

Overcome of restless and anxiety:

- 1.reflect on dhamma
- 2.develop compassion on yourself.

5.doubt:

Doubt is act of doubting on the reality.its cause is ignorance,lack of knowledge about dhamma.with out the study and understanding of dhamma practioners usullay become unaware of what is good and what refers to bad?what is skillful and what is

unskillful kamma.whom to give attention and whom to ignore.this all are the symptoms of doubt.

Overcoming doubt:

1. knowledge of dhamma
2. knowledge of kamma.
3. practicing sila and vipassana which will gradually end the ignorance and doubting nature.

References:

- 1.www.wikipedia.org
- 2.accesstoinsight.com

यो कस्तो जिन्दगी

- राज शाक्य, ल.पु.

सत्य ईमान्दारलाई फाँसी दिएर
भूठ हिंसालाई पूजा गरेर
ठूलाहरूका चम्चा दास भएर
पेटको भोक मेटाउनु पर्ने
यो कस्ता जिन्दगी !

रात-दिन मगज घोट्टेर
हासिल गरेको 'डिग्री' ले
स्वदेशमा सेवा काम नपाई
विदेशको गुलाम हुनुपर्ने
यो कस्तो जिन्दगी !

सुगन्धहीन फूल यत्र-तत्र फुलेसरी
फुलेको छ देशमा गुण्डागिरि
अनुशासनहीन फितलो कानूनले
गरीबहरू पिल्सिएर बस्नुपर्ने
यो कस्तो जिन्दगी !

खून-पसिना बगाएर पनि
डाक्टरको चर्को फीस दिन नसक्दा
गाडीले कुल्चिएको कुकुर सरी
तडपी छट्पटी मर्नुपर्ने
यो कस्तो जिन्दगी !

बौद्ध गतिविधि

तानसेनमा राहत रकम हस्तान्तर

१९ जेष्ठ, तानसेन । धर्मोदय सभा, पाल्पा शाखाको नेतृत्वमा पाल्पा तानसेनका सम्पूर्ण बौद्ध संघसंस्थाहरू र श्रद्धालु व्यक्तिहरूबाट भूकम्प पीडितहरूका लागि संकलन गरिएको राहत नगद रकम रु. १,४२,२६७।- (एकलाख ब्यालिस हजार दुईसय सट्सट्टी) धर्मचक्र महाविहार तानसेनमा आयोजित राहत रकम हस्तान्तरण कार्यक्रममा प्रमुख अतिथि जिल्ला देवी प्रकोप उद्धार समिति पाल्पाका अध्यक्ष एवं प्र.जि.अ. विष्णुकुमार कार्कीलाई धर्मोदय सभा, पाल्पा तथा कार्यक्रमका सभापति चकोरमान शाक्यले राहत रकम हस्तान्तरण गर्नुभयो । उक्त हस्तान्तरण कार्यक्रममा भिक्षु कविन्दो र भिक्षु जागरोको पनि उपस्थिति रहेको थियो । बौद्ध संघसंस्थाहरूको तर्फबाट छत्रराज शाक्य, पत्रकार महासंघ पाल्पाका अध्यक्ष राजेशकुमार अर्यालले राहतसम्बन्धमा मन्तव्य व्यक्त गर्नुभयो । धर्मोदय सभा, पाल्पाका सचिव दिलबहादुर शाक्यबाट स्वागत एवं कार्यक्रम संचालन गर्नुभएको उपासक सर्जुलाल वज्राचार्यबाट जानकारी प्राप्त भयो ।

नगदेश बौद्ध समूहको पुनर्गठन

२० जेठ, भक्तपुर । नगदेश बौद्ध समूह-२०४५ को छैठौँ अधिवेशन सम्पन्न भई नयाँ कार्यसमिति गठन भएको छ । प्रमुख अतिथि भिक्षु वरसम्बोधिले दीप प्रज्वलन गरी शुभारम्भ गरिएको सभा समूहका का.वा. अध्यक्ष दीपकराज साँपालको सभापतित्वमा सम्पन्न भयो भने समूहका सचिव उपासक कृष्णकुमार प्रजापतिले वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभयो । समूहका कोषाध्यक्ष रत्नभक्त हाँयजुले स्वागत मन्तव्य दिनुभयो । बन्द सत्रलगत्तै सर्वसम्मतिबाट दिपकराज साँपालको अध्यक्षतामा आगामी चार वर्षका लागि १७ सदस्यीय कार्य समिति गठन गरेको छ । क्रमशः नवगठित कार्य समितिको उपाध्यक्षमा राजकुमार मेजु, कोषाध्यक्षमा रत्नभक्त हाँयजु, सचिवमा कृष्ण कुमार प्रजापति, सदस्यहरूमा कृष्ण माया बाडे, धनकेशरी धुँमन, असलमाया प्रजापति, ईश्वरीमाया बाडे, रत्नकेशरी हाँयजु, बाबुराम दुवाल, जयराम भर्ता, गणेशहरी प्रजापति, पंचबहादुर कोजु, लक्ष्मीकृष्ण कोजु, मेहरमान नायःजु र दिल कृष्ण प्रजापति रहनुभएको छ । कार्यक्रमको अन्त्यमा सानोठिमीका सहायक प्राध्यापक रामकृष्ण दुवालले नवगठित कार्य समितिका पदाधिकारी सदस्यहरूप्रति बधाई ज्ञापन गर्नुभयो ।

प्रतिविहार-बाहा:बहीलाई हजार डलर

२४ जेठ, ललितपुर । भूकम्पको कारण क्षतिग्रस्त प्रत्येक विहार, बाहा:बही गुम्बालाई एक धार्मिक समारोहबीच रु. एक-एकलाख (US \$ 1000/-) वितरण गरिएको छ । World Fellowship of Buddhist Youth, Thailand (WFBY), Ven. Chengkong-TaichingFahua Temple, Taiwan, Dr. Qng See Yew, MBKA, Malaysia को आर्थिक सहयोग तथा युवक बौद्ध मण्डल, नेपाल (YMBA) को व्यवस्थापनमा वितरण गरिएको आर्थिक सहयोगलाई सम्बद्ध क्षेत्रले प्रशंसा गरेको छ । यसरी नै निकट भविष्यमा अरु १०० वटा विहार-बाहा:बहीलाई रु. एक-एकलाख आर्थिक सहयोग वितरण गर्ने व्यवस्थापकीय कार्य भइरहेको युवक बौद्ध मण्डलका अध्यक्ष उपासिका शोभा शाक्यले बताउनुभयो । साथै सोही कार्यक्रमबीच युवकबौद्ध मण्डलका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूलाई समेत प्रतिव्यक्ति रु. २०,०००।- आर्थिक सहयोग गरिएकोमध्येमा अध्यक्ष शोभा शाक्य तथा कोषाध्यक्ष अरणीतारा वज्राचार्यले भने आवश्यकता अनुरूप अन्य पीडितलाई हस्तान्तरण गर्नुभएको समाचार प्राप्त भएको छ ।

धर्मोदय सभाद्वारा राहत वितरण

३० जेठ, काठमाडौँ । २०७२ को महाभूकम्पबाट क्षतिग्रस्त काठमाडौँ जिल्लाको तारकेश्वर नगरपालिकाअन्तर्गत धर्मस्थलीमा धर्मोदय सभाद्वारा भूकम्प पीडितहरूलाई राहतस्वरूप ३५० बण्डल जस्तापाता र ३०० सेट पाईन एक समारोहबीच वितरण गरियो । धर्मोदय सभाका महासचिवलगायत अन्यपदाधिकारी तथा पदेन सल्लाहकारहरू एवं स्थानीय समाजसेवीहरू समेतको उपस्थितिमा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका महासचिव भिक्षु कोण्डन्यबाट धर्मदेशना तथा परित्राण पाठ गरी प्रारम्भ गरिएको उक्त कार्यक्रममा धर्मोदय सभाका कार्यवाहक अध्यक्ष लक्ष्मीदास मानन्धर, धर्मोदय सभाका उपाध्यक्ष

एवं विश्व बौद्ध भातृत्व संघ WFB का क्षेत्रीय उपाध्यक्ष पद्मज्योतिले विश्वबौद्ध भातृत्व संघबाट आर्थिक सहयोग प्राप्त भएअनुरूप धर्मोदय सभाले पीडितहरूलाई सहयोग गर्न व्यवस्थापन कार्य गर्न सकिएको जानकारी गराउनुभयो ।

यस्तै बौद्ध संस्थाहरूलाई समेत राहत वितरण गरिदै आएको क्रममा भक्तपुरको मुनिविहारलगायत स्याङ्गजा, थिमी (नगदेश), ललितपुर, सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, धादिङ्ग जिल्लाका बौद्ध अध्ययन केन्द्र, गुम्बा, विहार आदिलाई अस्थायी टहरा निर्माण गर्नका लागि जस्तापाता वितरण गरिएको छ । यसरी नै धर्मोदयले आफ्नै पीडित सदस्यहरूलाई समेत राहत वितरण गरिएको सभाबाट जानकारी प्राप्त भएको छ ।

बुटवलमा पुरस्कार वितरण

१९ असार, बुटवल । पद्मचैत्य परियत्ति केन्द्रद्वारा संचालित परियत्ति शिक्षाको परीक्षामा उत्तीर्ण परिक्षार्थीहरूलाई पद्मचैत्य विहार बुटवल-२ मा प्रेरणास्वरूप प्रमाणपत्र तथा पुरस्कार वितरण गरियो । प्रमुख अतिथि उपभोक्ता हित संरक्षण मञ्च जिल्ला अध्यक्ष तथा मणिमुकुण्ड ईग्लिस बोर्डिङ स्कूलका प्रिन्सिपल नर्बु लामा, पद्मचैत्य विहारका भिक्षु सुमङ्गल र अनागारिका शान्तिवतीले संयुक्त रूपमा विद्यार्थीहरूलाई प्रमाण पत्र तथा पुरस्कार वितरण गर्नुभयो । सोहीबेला प्रमुख

अतिथिले अञ्चलस्तरीय पद्मचैत्य परियत्ति हाजिरी जवाफ प्रतियोगिताको शिल्ड अनावरण गर्नुभयो । पद्मचैत्य परियत्ति केन्द्रका केन्द्राध्यक्ष तथा कार्यक्रमका सभापति भिक्षु कविन्द्रले निकट भविष्यमै अञ्चल स्तरीय पद्मचैत्य परियत्ति हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता संचालन गरिने जानकारी गराउनुभयो । कार्यक्रममा पद्मचैत्य विहार संचालक समितिका अध्यक्ष गोविन्दराज शाक्य तथा अन्य संघसंस्थाका प्रनिनिधहरूले पनि शुभकामना मन्तव्य दिनुभयो । सो केन्द्रबाट उत्कृष्ट अंक हासिल गरी राष्ट्रव्यापि रूपम बोर्ड तृतीय स्थान हासिल गर्न सफल डा. विकास सुवेदीले आफ्नो अनुभव व्यक्त गर्नुभयो । संयोजक पद्मलालशाक्यबाट स्वागत गर्नुभएको सो सभा चन्द्रगुप्त शाक्यले संचालन गर्नुभएको थियो । ♦

लेखक एवं पाठक-ग्राहक वर्गमा हार्दिक अनुरोध

- ◆ नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक आनन्द भूमि पत्रिकाको वार्षिक ग्राहक महानुभावहरूले नविकरण गर्नुहुन हार्दिक अनुरोध गरिन्छ । सम्बन्धित क्षेत्र वा व्यक्तिमार्फत समयमै ग्राहक नविकरण गर्नुभई सहयोग गर्नुहोला ।
- ◆ समयमै लेखक वर्गले बुद्ध, बुद्धधर्म, बौद्धसंस्कृति एवं दर्शन, साहित्य र इतिहाससम्बन्धी अनुसन्धानात्मक तथा सृजनात्मक लेख, रचना, कथा, कविताहरू संप्रेषण गर्नुहोला ।
- ◆ आ-आफ्ना क्षेत्रहरूमा हुने समाचारमूलक बौद्ध गतिविधिलाई सक्दो चाँडो फोन, ईमेल वा हुलाकबाट जानकारी गराउनुहोस् ।
- ◆ उद्योगपति तथा व्यापारी वर्गबाट विज्ञापन दाता बन्नुभई आफ्नो व्यवसायको प्रचार तथा बुद्धधर्मप्रतिको श्रद्धा अभिव्यक्त गरी आनन्दभूमिलाई सहयोग गर्नुहोस् ।
- ◆ विगत ४३ वर्षदेखि प्रकाशन हुँदै आइरहेको नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका आनन्दभूमिका लागि आफ्ना विचार, तर्क, निरात्रा, दृष्टिकोणजस्ता कुराहरू समावेश गरी वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा अनुकूल हुने गरी जनअभिरुचिपूर्ण नयाँ नयाँ तथ्यहरूसहित यहाँहरूबाट निरन्तर रूपमा लेखरचना प्राप्त भइरहेमा आनन्द भूमिलाई स्तरीयरूपमा प्रस्तुत गर्दैजान सकिने हुन्छ ।
- ◆ यस पत्रिकामा प्रकाशित लेख-रचनाको सम्पूर्ण जिम्मेवारी स्वयं लेखककै अभिभारा हुनेछ ।
- ◆ समयमै लेख-रचना प्रकाशन गर्न तथा सल्लाह-सुझावका लागि [anandakativihar@gmail.com/](mailto:anandakativihar@gmail.com) gkondanya@gmail.com मा इमेल गर्नसकिने छ ।
- ◆ सहयोग, सल्लाह, सुझाव तथा आलोचना, समालोचना आनन्दभूमिको निरन्तरताका लागि सम्बद्ध क्षेत्रबाट रचनात्मक सहयोगको अपेक्षा लिएका छौं ।

- आनन्दभूमि परिवार, आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, काठमाडौं । फोन - ४२७९४२०
anandakativihar@gmail.com / gkondanya@gmail.com